

Літаратурная Беларусь

Выпуск №9 (169)
(Верасень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas.by

Змест

ГУТАРКА:	расповед Уладзіміра ЛЯХОУСКАГА пра беларускія сцягі...c. 2
АСОБА:	устспаміны Ірыны ПАЛЬЧЫНСКАЙ пра Клаудыя Дуж-Душэўскага.....c. 3
ХРЭСТАМАТЫЯ:	нацыянальныя бел-чырвона-белыя вершаспевы...c. 4
ПАЭЗІЯ:	паэма Ніла ГЛЕВІЧА «Сходка нячысцікаў».....c. 5
ПРОЗА:	фрагменты аповесці Барыса ПЯТРОВІЧА «Плошча».....c. 6-7
ПАЭЗІЯ:	паэма Уладзіміра НЯКЛЯЕВА «Турма».....c. 8-9
ПРОЗА:	апавяданне Міхася ЗІЗЮКА «Загад»c. 10
ФОРУМ:	эз Крысціны БАНДУРЫНАЙ пра дыктатуру і любоў; агляд Кірыла СТАСЕЛЬКІ кніг нобелеўскіх лаўрэатаў пра дыктатараў.... c. 11
СВЕТ:	навіны замежнага літаратурнага жыцця.....c. 12

Сцягі незалежнасці

Уладзімір
ЛЯХОУСКІ

Узнікае адчуванне, што ў Беларусі разгараеца вексілалагічная вайна. Небывалая колькасць бел-чырвона-белых сцягоў, якія з'явіліся на вуліцах краіны, кантрастуе з цяперашнімі дзяржаўнымі штандарамі. Некаторыя ўбачылі ў гэтым проціпастаўленне. Пачалося дзяленне на «нашых» і «ваших», пошук сакральнага сэнсу і праверка сцягоў на гісторычную сталасць.

Усім вядома, што гісторию піша пераможца, а пераможцаў за апошніяе стагоддзе ў нашай краіне было нямала, і кожны хацеў расставіць неабходныя, на яго погляд, акцэнты. Пра іх мы і распыталі гісторыка, архівіста, кандыдата гісторычных наук Уладзіміра Ляхоўскага.

— Напачатку паговорым аб цяперашнім дзяржаўным сцягу. Як ён з'явіўся? Якую кашитоўнасць уяўляе для беларусаў?

— Сцяг з'явіўся ў 1951 годзе, калі Сталін прасунуў ідэю стварэння ў ААН дадатковых галасоў СССР. Такім чынам, разам з Савецкім Саюзам заснавальнікамі і членамі ААН сталі Украінская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка і Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. У рамках амбажаванага міжнароднага права ААН дэ-юре (але не дэ-факта!) названая савецкая рэспублікі лічыліся сувереннымі дзяржавамі, якія павінны былі мець свае гербы і сцягі. Быў арганізаваны конкурс — так з'явіўся ўсім нам знаёмы чырвона-зялёны сцяг з нацыянальным арнаментам. У яго стварэнні прымалі ўдзел тагачасныя старши навуковыя супрацоўнікі Інстытута літаратуры АН БССР Міхаіл Кацер і мастак Міхаіл Гусеў, пра якога на сёння наогул не засталося амаль ніякіх біяграфічных дадзеных. У камісію АН БССР па стварэнні сцяга БССР уваходзілі вядомыя беларускія пісьменнікі Якуб Колас і Міхась Лынькоў, але ў яе складзе фактычна адсутнічалі

прафесійныя геральдысты і вексілолагі.

— З якімі яркімі гістарычнымі падзеямі можа быць кантэкстуальная звязаны цяперашні дзяржаўны сцяг Беларусі?

— У першую чаргу важна падкрэсліць, што ён ніякім чынам не можа быць звязаны з падзеямі Другой сусветнай вайны. Ствараеца ўражанне, што не ўсе гэта разумеюць. Не існавала рэгулярных частак арміі пад такім сцягам, не было партызанскіх атрадаў. Таму першая знакавая падзея — гэта ўдзел у заснаванні і наступнае сяброўства нашай рэспублікі ў ААН. Акрамя гэтага, вядома, не варта забываць аб тым, што ў пасляваенні перыяд у БССР пачалася бурная індустрыялізацыя, што пацягнула за сабой стварэнне магутнай навуковай базы, росквіт нацыянальнай Акадэміі навук (хоць створана яна была яшчэ ў 1929 годзе).

Ці можна назваць гэтыя падзеі дастатковымі для таго, каб напоўніць сцяг глубокім сэнсам? У мяне з гэтай нагоды ёсць сумневы.

— Якія гістарычныя перадумовы стварэння бел-чырвона-белага сцяга?

— У ўсходніх геральдичных і вексілалагічных традыцыях колеравая палітра сцяга павінна быць супастаўная з колерамі герба. Гэта тлумачыцца вельмі проста: у сярэднявеччы патрабавалася ідэнтыфікацыя войскі на полі бою, маляваць кожнаму салдату герб было складана, таму абыходзіліся пазнакамі, якія перадаюць колеры герба. Тры асноўныя колеры герба «Пагоня» Вялікага

Галіна Сямдзянаўна ўнесла сцяг у Вярхоўны Савет, 24 жніўня 1991 г.

«Вясны нарадаў», перыядам, калі ўскрайкавыя тэрыторыі былі царскай імперыі сталі задумвацца аб сваёй самадэнтычнасці і стварэнні сваіх нацыянальных дзяржаў. Лідэрамі тых рухаў сталі Украіна, народы Балты і Закаўказзія.

Усё гэта так ці інакш упłyvala на палітычныя настроі беларусаў, асабліва тых, хто ваяваў на франтах Першай сусветнай у царскай арміі. Гэта дало магутны штуршок росту нацыянальной самасвядомасці. Важна таксама ўлічваць, што многія беларускія палітычныя дзеячы ў гэты перыяд сталі бежанцамі і знаходзіліся на тэрыторыі Расіі. Галоўнымі цэнтрамі палітычнай кансалідацыі былі ў той час

пасля стане вядомым архітэктарам). Ён і прапанаваў усім нам вядомы бел-чырвона белы сцяг, які атрымаў прызнанне і адабрэнне і ў самыя кароткія тэрміны распаўсюдзіўся як нацыянальны ідэнтыфікатар сярод беларусаў-вайскоўцаў ад Румынскага фронта да Балтыскага флота. Яшчэ да восені 1917 года бел-чырвона-белы бант або пятліцы ўжо з'яўляліся знакамі адрознення беларускіх вайскоўцаў на любым фронце. У канцы 1917-пачатку 1918 года пад Адэсай пачаў фармавацца 4-ы беларускі нацыянальны корпус, і ўсе вайскоўцы ў ім выкарыстоўвалі новую беларускую сімваліку ўжо не толькі ў якасці адметных знакаў на вопратцы, але і канкрэтна на сцягах.

У снежні 1917 года склікаеца Усебеларускі кангрэс — першы агульнанацыянальны перадпарламент Беларусі. У першыя дні над трыбуналай, дзе засядалі прэзідый з'езда, яшчэ вісё сцяг Беларускай сацыялістычнай грамады (на белым чырвоным літаратыре было напісаны «Няхай жыве вольная Беларусь!»). 5 снежня там жа быў вывешаны бел-чырвона-белы сцяг.

Ужо да прыходу кайзераўскіх войскаў у Менск гэты сцяг асацыяваўся з авбешчанай Беларускай Народнай Рэспублікай, у траўні 1918-га яго ўзаконілі пастановай Рады БНР.

— Якія далейшы лёс бел-чырвона-белага сцяга?

— Да канца 1918 года Беларуская Народная Рэспубліка была ліквідаваная бальшавікамі, але да 1925-га дзея-

нічаў урад БНР у выгнанні. Бел-чырвона-белая сімваліка ў эміграцыі заставалася галоўным атрыбутам прыхільнікаў беларускай незалежнасці. Акрамя гэтага, нацыянальныя беларускія сцягі пасля падпісання Рыжскага міру (да 1939 года) актыўна выкарыстоўваліся ў Заходній Беларусі, дзе бел-чырвона-белы сцяг і герб «Пагоня» з'яўляліся афіцыйнымі сімваламі ўсіх асноўных беларускіх нацыянальных партый, грамадскіх і культурных устаноў і організацый, уключаючы вучнёўскую і студэнцкую гурткі ды саюзы, напрыклад, такія, як Беларускі студэнцкі саюз пры Віленскім універсітэце Стэфана Баторыя.

Таксама мы можам казаць пра эпізадычны ўсплескі нацыянальных актыўнасці, якія адбываліся на тэрыторыі Савецкай Беларусі. Напрыклад, «Лістападаўская справа» 1925-1926 гадоў: за нацыянальныя погляды і выкарыстанне бел-чырвона-белай сімвалікі былі асуджаныя маладыя педагогі ў Слуцку. Іх асудзілі на 7 гадоў, затым амністувалі ў 1927-м, а ў 1934-1937-м паўторна рэпрэсавалі і большасць рассстралілі.

— Падходзім да вельмі неадназначнага перыяду, калі бел-чырвона-белы сцяг стаў сімвалам калабарацыйнага руху...

— Трэці рэйх грунтоўна рыхтаваўся да вайны, надаючы вялікую ўвагу ідэалагічнай падрыхтоўцы.

Працяг на стар. 8 (2) »

Княства Літоўскага — чырвоны, белы і серабрысты (трактаваны геральдыкай як белы). Таму цалкам вытлумачальна, што на сцягах «старой» Рэчы Паспалітай, у якую да канца XVII стагоддзя ўваходзілі беларускія землі, спалучаліся белы і чырвоны колеры.

Перамесцімся бліжэй да сучасніц. Лютаўская рэвалюцыя 1917 года стала каталізаторам не толькі сацыяльных зменаў, але і пачаткам своеасаблівай

Сцягі незалежнасці

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1 (7)

Ужо ў 1939 годзе па ініцыятыве германскіх спецслужбаў у вольным горадзе Данцызе былі сабраныя асобныя прадстаўнікі беларускай палітычнай эліты з Заходняй Беларусі. Ідэя нацыянал-сацыялізму знайшлі пэўныя станоўчыя водгук у дзеячаў беларускай палітычнай «левіцы» і «правіцы»: адстаўнога афіцэра Уладзіслава Казлоўскага, педагога Альбіна Стэповіча, а таксама вядомага палітычнага авантурыста, які не раз мяняў свае палітычныя прыхільнасці, будучага лідэра Беларускай нацыянал-сацыялістычнай партыі Фабіяна Акінчыца.

Лідэры Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (Адам Станкевіч, Адольф Клімовіч, Адам Дасюковіч ды іншыя) засталіся на ранейшых пазіцыях, лічачы і нацызм, і сталінізм аднолькава варожымі беларускаму вызваленчаму руху. Асобныя палітычныя беларускія дзеячы (Янка Станкевіч, Вацлаў Іваноўскі ды іншыя) у барацьбе з абодвумя таталітарнымі рэжымамі шукалі саюзу з польскімі дэмакратычнымі сіламі, якія дзейнічалі тады ў падполлі. Пэўныя разыходжанні мелі месца і ў асяроддзі палітычных эмігрантаў-беларусаў. Тагачасны старшыня Рады БНР у выгнанні Васіль Захарка з Прагі звярнуўся з мемарандумам да Адольфа Гітлера, просьчы таго падтрымаць прыхільнікаў незалежнасці Беларусі. Малады эмігрант Лявон Рыдлеўскі ў 1940 годзе ўступіў у шэрагі французскага Замежнага легіёна, ваяваў супраць вермахта, а затым удзельнічаў у антынацысцкім супраціве.

— Атрымліваецца, пад бел-чырвона-белым сцягам выступала адразу некалькі палітычных лагераў?

— Менавіта так. Можна вылучыць трыв групоўкі. Першая, вельмі нешматлікая, з чиста кан'юнктурных меркаванняў цалкам падтрымлівала ідэю нацыянал-сацыялізму і ў будучыні была гатова цесна супрацоўнічаць з нацысцкім рэжымам. Другая, больш шматлікая, планавала выкарыстоўваць «німецкі фактар» у справе стварэння незалежных беларускіх нацыянальных інстытутаў (школа, тэатр, навуковыя цэнтры, органы мясцовага самакіравання і прадстаўнічы палітычныя цэнтральныя органы). Трэцяя, нешматлікая, але ў палітычным плане ўплыўовая група, — гэта катэгарычныя праціўнікі як сталінізму, так і Трэцяга рэйха. Яны выступалі супраць супрацоўніцтва з нацысцкімі структурамі.

Усіх іх аўядноўваў адзін бел-чырвона-белы сцяг, і ўсе яны жадалі прыйсці да незалежнай Беларусі. Але гэтыя групы кардынальна разыходзіліся ў метадах і шляхах дасягнення гэтых мэтаў.

— Ці моцна беларускія калабарацыйныя фарміраванні забрудзілі нацыянальную сімволіку?

Прэзідыум Рады БНР у Вільні – пад бел-чырвона-белымі сцягамі. Люты 1918 г. (Нацыянальны гісторычны музей Беларусі)

— Архіўныя дакументы сведчаць, што прадстаўнікі калабаранцкай арганізацыі «Беларуская народная самапомач» у 1942–1943 гадах ажыццяўлялі працяглую перапіску з ведамствам Альфреда Розэнберга і адміністрацыяй Остланд пакінутага афіцыйнага юрыдычнага признання герба «Пагоня» і бел-чырвона-белага сцяга. Ямагу афіцыйна дакументальна пацвердзіць, што да 1944 года дэ-юре беларуская нацыянальная сімволіка не была прызнаць нацысцкім рэжымам.

Да вясны 1944 года бел-чырвона-белы сцяг з'яўляўся ў Менску ды іншых гарадах акупаванай Беларусі нячаста. Толькі калі стала зразумела, што да канца акупацыі застаюцца лічаныя месяцы, німецкае кіраўніцтва дало адмашку «нацыянальному адраджэнню»: пачалася спешная мабілізацыя беларускай моладзі ў шэрагі падраздзяленняў Беларускай краёвой абароны (БКА). Да святкавання гадавіны Акту 25 сакавіка 1944 года ў Менску акупацыйныя ўлады дазволілі

перайменаваць асобныя сталічныя вуліцы ў гонар вядомых дзеячаў БНР: Антона Луцкевіча, Вацлава Ластоўскага, Алеся Гаруна ды іншых.

Так, беларускія падраздзяленні БКА ў складзе вермахта сапраўды ўдзельнічалі ў баях супраць савецкіх войскаў, як і на тэрыторыі Польшчы, Германіі, Чэхаславакіі і Францыі. Маюцца факты ўдзелу БКА ў барацьбе з партызанамі...

— Атрымліваецца, не падзяляючы сімволіку і кантекст, можна прыйсці да высновы, што многія сімвалы і з'явы, агульнапрынятые ў Беларусі і ва ўсім свеце, не маюць права на існаванне?

— Вядома. Менавіта таму ў дачыненні да бел-чырвона-белага сцяга важна разумець кантекст, чаму калабаранты выкарыстоўвалі яго. Мэты беларускіх нацыяналістаў, якія пагадзіліся на саюз з гітлераўскім рэжымам, не супадалі з канчатковымі планамі Трэцяга рэйха. Адны хацелі пабудаваць беларускую дзяржаву, не зважаючы на сродкі

дасягнення гэтай мэты, іншы бок (нацысцкі рэжым) імкнуўся да поўнага сусветнага панавання «арыйскай» нацыі і стварэння для немцаў «жыццёвай прасторы» на ўсходзе шляхам занявлення і знішчэння «непаўнавартасных нацыяў», якія пражывалі на захопленых землях.

Частка беларускіх нацыяналістаў здзейсніла трагічную памылку, калі пайшлі на саюз з Трэцім рэйхам. Злачынныя метады, якія выкарыстоўваліся пры гэтым, ляжаць на сумленні выкананія, але ніяк не на беларускім нацыянальным сцягу.

Ніхто сёння не будзе адмінінці Міжнароднае свята працы (1 мая) або сялянскае свята «Дажынкі» толькі тому, што яны афіцыйна святкаваліся пры нацыстах у гады акупацыі!

Эстонцы, латышы, літоўцы, украінцы, румыны, расійцы, балгары, італьянцы, славакі, харваты, французы, бельгійцы і іншыя народы Еўропы не адмінінці з дзяржавы, якія выкарыстоўвалі сімволікі толькі з-за того, што частка прадстаўнікоў гэтых нацыянальнасцяў выкарыстоўвалі яе ў саюзе з гітлераўскай Нямеччынай. Ёсць агульнапрызнаныя сімвалы дзяржавы, якія атаясміліваюцца з культурнай і гісторычнай спадчынай народа, а ёсць інтарэсы асобных прадстаўнікоў палітычнай эліты, якія бессаромна выкарысталі гэтыя нацыянальную атрыбутику ў сваіх нядобрых і негуманных мэтах.

— А як сцяг зноў з'явіўся ў нашай краіне?

— Адраджэнне бел-чырвона-белага сцяга адбывалася на маіх вачах, ямагу апісаць яго, зыходзячы ўжо з уласных адчуванняў. Усё пачалося ў 1987–1988 гадах, калі нешматлікія гурткі прыхільнікі беларускай нацыянальнай самабытнасці, якія падтрымлівалі нацыянальную ідэю, актыўізвалі сваю дзейнасць у грамадстве, пачалі актыўна пашырацца, стварылі шэраг

«нефармальных» арганізацый (менскія «Талакі» і «Тутэйшыя», гарадзенская «Паходня» ды іншыя).

Першы мітынг пад бел-чырвона-белым сцягам адбыўся на маіх вачах 30 лістапада 1988 года ў Курапатах. Я быў удзельнікам гэтага мітынгу, стаў сведкам таго, як яго брутальна разагналі.

А далей усё пачало нагадваць снежны камяк. Адбыліся спачатку выбары на Усесаюзны з'езд народных дэпутатаў у Маскве (1989 год), затым выбары дэпутатаў у Вярхоўны Савет (1990 год), куды прыйшла цэлая група незалежных прадстаўнікоў. Нацыянальны бел-чырвона-белы сцяг стаў неад'емнай часткай мітынгаў і пікетаў Беларускага Народнага Фронту. 25 жніўня 1991 года адразу пасля правалу путчу ГКЧП ён быў зацверджаны беларускім парламентам як дзяржаўны сімвал Беларусі. Такім ён заставаўся да траўня 1995 года, калі адбыўся рэферэндум, які прывёў да змены дзяржаўнай сімволікі Рэспублікі Беларусь. Як тады быў ўспрыняты гэты змены? Мне здаецца, што большай часткай простага насельніцтва змена сімволікі ўспрымалася досыць індыферэнтна, супраць выступалі прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі і палітычнай нацыянальна арыентаванай эліты.

— Сёння вакол «старой» і «новай» беларускай сімволікі не на жарт разгараюцца спрэчкі. Ці маюць яны пад сабой аргументаваную аснову і якім чынам нам пераадолець гэтые геральдычныя крызіс?

— Вы заблытаці мяне гэтым пытаннем: якая ж з іх «старая» і якая «новая»? Пачнем з беларускай гісторычнай сімволікі. Гербу «Пагоня» больш за 500 гадоў, бел-чырвона-белому сцягу больш за 100 гадоў. Гербу БССР, які стаў асновай герба сучаснай Рэспублікі Беларусь, 92 гады, сцягу БССР, які стаў у мадыфікаваным выглядзе афіцыйным сімвалам нашай краіны з 1995-га, крыху менш за 70 гадоў.

Я не палітык і не палітычны аналітык. Таму выкажу сваё суб'ектыўнае меркаванне. Калі калі-небудзь адбудзеца змена дзяржаўнай сімволікі краіны, то гэта не павінна быць ажыццёўлена рэвалюцыйным шляхам, а павінна мець цвёрдую заканадаўчую аснову. Лепш за ўсё — праз рашэнне парламента канстытуцыйнай кваліфікаванай большасцю.

Бел-чырвона-белы сцяг, які таксама асацыяеца з незалежнасцю нашай дзяржавы, у любым выпадку павінен атрымаць прававы імунітэт ад ідэалагічнага апаганавання і наўпростовых рэпрэсій. Ён выстаяў у інфармацыйнай барацьбе і доўгім гісторычным супрацьстаянні. На працягу 100 гадоў яго знішчалі, спальвалі, рвалі на шматкі, ablivali брудам — а ён жывы і працягвае лунаць у небе.

Гербу «Пагоня» больш за 500 гадоў, афіцыйнаму прызнанню бел-чырвона-белага сцяга больш за 100 гадоў. Гербу БССР, які стаў асновай герба сучаснай Рэспублікі Беларусь, 92 гады, сцягу БССР крыху менш за 70 гадоў

Памяць з канверта

Хыццё, эдараецца, не перастае здзіўляць. Як і гэтым разам, калі ў «Літаратурную Беларусь» патрапіў канверт з успамінамі. Правільней, яго прынёс нястомны апякун культурніцкай спадчыны Уладзімір Максімавіч Дамашэвіч, які і атрымаў той канверт-рука піс ад Ірыны Пальчынскай, дайно знаёмай яму па Клецку.

Спадарыня Ірина шчыра і дэталёва апісала гісторыю свайго радаводу і свой лёс. Нарадзілася яна 2 сакавіка 1927 года ў Клецку, закончыла медыцынскую школу ў Баранавічах (вучылася па праграме Віленскай беларускай гімназіі). «Пасля выгнання немцаў зной вярнулася на вучобу ў Баранавічы, — згадвае спадарыня Ірина, — у фельчарска-акушэрскую школу, якую скончыла і была накіраваная на працу ў Клецак. Мела сям'ю, мужа і дачку Кацьку. Але шчасце было нядоўгім. 10.07.1951 года была арыштавана ў тых жа Баранавічах, куды паехала па медыкаменты. Асуджана за «прыналежнасць да антысавецкай арганізацыі СБМ і антысавецкую прапаганду» — сыштак з вершамі — да 10 гадоў папраўча-прымусовай калоніі і 5 гадоў пазбаўлення правоў з канфіскацыяй маёmaci. Пакаранне адбывала ў адным з лагероў на Валагодчыне, на лесапавале. Пасля смерці Сталіна ў лютым 1954-га этапавана ў лагер «Шылутэ» каля Каўнаса. Вызвалена 16.05.1955 года.

Але не толькі спавядальна-пранікнёная успаміны пра сваё жыццё імкнулася засведчыць няскорай нашчадка святой Еўфрасінні Полацкай і Ларысы Геніёш — спадарыня Ірина, але вымагалася пакінуць і шчырую прауду пра нашу агульную гісторыю, прауду пра яе некалі бяздушна вырваныя старонкі. Як гэтыя — пра легендарную асабу нашага мінулага, пра аднага з першых грамадзянаў вольнай БНР, пра дужага

духам і справай Клаўдия Дуж-Душэўскага, які на падставе колераў народных строяў і арнаментаў стварыў эскіз беларускага нацыянальнага сцяга, што бела-чырвона-белымі світанкам упершыню ўзняўся над Менскам падчас Усебеларускага з'езда ў 1917 годзе.

Архітэктар, выдавец, грамадскі і палітычны дзеяч, дыпламат, праўнук удзельніка вызвольнага паўстання 1830—31 гадоў, унук паўстанца 1863—64-га, Клаўдый Дуж-Душэўскі нарадзіўся 27 (ці паводле ніжэйапубліканага сведчання — 26-га) сакавіка 1891 года ў Глыбокім. Скончыў Віленскую рэальную вучэльню. Вучыўся ў Пецярбурскім горным інстытуце. У 1921-м прыехаў у Коўна. Працаўваў на розных афіцыйных і неафіцыйных пасадах: ад выкладчыка Віленскай беларускай гімназіі да дыпламатычнага прадстаўніка Беларускай Народнай Рэспублікі ў краінах Балты і Дзяржавы Сакратара ва ўрадзе БНР на чале з Вацлавам Ластоўскім. Абіраўся старшынём Беларускага цэнтра ў Коўне.

Пасля далучэння Летувы да СССР Клаўдый Дуж-Душэўскі трапіў у савецкую турму. Падчас нямецкай акупацыі яго за дапамогу грабрэям кінулі ў нацысцкі канцлагер. У лютым 1952-га Дуж-Душэўскі як «актыўны беларускі нацыяналіст» быў асуджаны да 25 гадоў зняволення ў канцлагерах ужо савецкіх. Дзе і пазнаёмілася з ім Ірина Пальчынская...

Спачыў Клаўдый Сцяпанавіч Дуж-Душэўскі 25 лютага 1959 года ў Вільні (паводле іншых звестак — у Коўне).

А яго бел-чырвона-белы сцяг і сёння статицьнымі выявамі непакорна лунае над абуджанай сталіцай Беларусі, яе гарадамі і вёскамі.

А. П.

убачыла знаёмую постаць з кіёчкам, якая ўпэйнена рухалася ад вахты — прахадной паміж мужчынскай і жаночай зонамі, у напрамку радзільнага дома. У мяне сэрца закалацілася, не ведаю — ці ад страху, ці ад радасці. Клаўдый Сцяпанавіч падышоў, па-дзекнельменску пакланіўся. Пазабаўляў дзетак, перакінуўся парай слоў на летувіскай мове з матулямі. Пажадаў ім здароўя ды хутчэйшага вяртання дадому. Пойдзенъ выдаўся спякотным, і сп. Клаўдышо папрасіў выйсці ў цену, ды і матулям з дзеткамі не раіў доўга заходзіцца на сонцы.

Мы ўвайшлі ў мой пакой. Яго вочы асвяціліся нейкім дзіўным бляском:

— Ірэна, мы ўжо вольныя, прыйшлі паперы. Цуд! Хутка і вы і я будзем дома! Толькі маўчице, нікому ні слова, а то мне за парушэнне лагернага рэжыма дадуць дадатковы тэрмін. Разумееце, я раскрываю вам вялікую тайну, хутка лагер расфарміруюць. Мы будзем на волі, жывыя!

Ён усё гаварыў і гаварыў, нібы спяваў. А я, як зачараваная, слухала і не разумела: праўда гэта ці казка. Хоць і мала яго ведала, але ў гэты момант ён быў для мяне самым блізкім чалавекам.

Праз пару дзён пасля візіту Клаўдия Сцяпанавіча прыйшоў пасыльны з вахты і сказаў, што мяне выклікае начальнік. Я адразу ж пайшла. Сэрца калацілася, і ў вушах шумела, але я супакойвала сябе: «Спакойна, ты так шмат перажыла, перацярпела, так што баяцца няма чаго». Вось мяне павялі да самога начальніка лагера Хаменкі. Ён мне авбясціў, што прыйшлі дакументы на маё зняволенне, але ён асабіста просіць мяне застацца працаўваць на два-три месяцы. Ліквідуцца ДМР, і я буду вельмі патрэбна ў лагеры. Ён прапанаваў за лічыцца ў штат вольнанаёмных і абяцаў выплачваць заробак «у лепшым выглядзе». Я ледзьве не абамлела. Што рабіць? І дадому як як хочацца, і грошай зарабіць было б нядрэнна. Стаяў тут, у сістэме МУС, нашмат большыя, чым у цывільных. Праўда, начальнік папярэдзіў, што працэдура афармлення маіх дакументаў зацягненна не менш як на два тыдні. Для выканання гэтых працэдураў давядзенца ехаць у Вільню.

Тады я пачала выкладаць свае меркаванні. Гаварыла пра то, што больш як чатыры гады не была дома, не бачыла дачушку, якой ужо пяць гадоў і г.д. Хаменка парайці: няхай сваікі прыедуць да вас. «Выдзелім пакой для спаткання за межамі зоны, у дому аховы. Падумайце, а заўтра дасце адказ».

Я ўзважвала ўсе «за» і «супраць». Чуткі пра то, што нас, медыкаў, пераводзяць працаўваць у сістэму МУС, ужо разнесліся па зоне. Мене калегі радаваліся тому, што будуць забяспечаны высокааплатнай працай. Я ж ніяк не могла зразумець, чаму яны цешацца. Працу ў сістэме МУС я лічыла не гонарам, а знявагай і ганьбай. Нават само гэтае слова «сістэма» здавалася ненавісным. Я разумела, што ў любым выпадку буду працаўваць для людзей. Але побач з кім і пад якой шыльдай?

Хацелася пра ўсё расказаць айцу Клаўдью, парайца з ім,

але спаткацца ў той дзень нам не ўдалося. Толькі праз пару дзён, калі назбраліся нейкія медыцынскія паперкі, я папрасіла дазволу прайсці ў санчаць. На той момант па лагеры ўжо разнеслася вестка аб майм вызваленні, і я лічылася, так бы мовіць, напалову вольным чалавекам.

Клаўдый Сцяпанавіч нічога не параіў. «Вырашай сама», і я дала згоду затрымацца ў лагеры. Адбылося гэта 16 траўня 1955 года.

Разам з Дуж-Душэўскім мы выходзілі на волю. Спаткаліся на вахце (на прахаднай). Ад лагера да горада Шылутэ было кілеметраў пяць. Нам далі машыну — «газік», каб даехаць да гарадскага аддзялення міліцыі і атрымаць пашпарты. У пашпартным стале я спраўлялася даволі хутка. Ніякіх пытанняў да мяне не было, і я ніякіх прэтэнзій не мела. Тады я яшчэ не ведала, што ёсць пэўны шыфр, што на чалавеку і пасля вызвалення застаецца кляймо былога вязня. Адчула гэта толькі пасля.

А вось у Клаўдия Сцяпанавіча Дуж-Душэўскага ў даведцы аб вызваленні ў графе «прозвішча» стаяла «Душаўскас», без прыстаўкі «Дуж», што азначала «Дужы». А звесткі з даведкі пераносіліся ў пашпарт. З такім напісаннем прозвішча Клаўдый Сцяпанавіч не пагадзіўся. З-за гэтага ўсчалася спрэчка. Хоць размаўлялі і па-літоўску, але я разумела сэнс гутаркі. Начальнік пашпартнага стала з нейкім сарказмам прамовіў:

— Які ж ты дужы? Можа, лепш напісаць «Стары»?

Спадар Клаўдый, аднак, адстойваў «прыстаўку» да свайго прозвішча, але такім нічога і не дамогся. З міліцыі ён выйшаў увесё знэрваваны, яго літаральна трэсла. Каб супакоіцца, Дуж-Душэўскі запрапанаваў пайсці ў рэстаран — выпіць віна і перакусіць.

На жаль, рэстаран быў зачынены, да яго адкрыцця засталася яшчэ цэлая гадзіна. Мы селі на лаўку, і айцец Клаўдышо (як я яго ўжо прывыкла называць) пачаў гаварыць пра тягы праблемы, якія нас чакаюць: «У асобных адзінках пашпартта стаяць пэўныя зашифрованыя лічбы. Гэта тое, што табе, драгая Ірэна, складзе праблемы. Але, можа, Бог абнясе. Мне ўжо ўсё роўна. Працы ў іх я і так не буду прасіць. А вось свой родавы герб пастараюся адрадзіць для нашчадкаў»...

Потым пачаў расказваць пра сваё жыццё. Гаварыў пра сваю працу ў Радзе БНР у маладыя гады. Расказаў, што некалі пісаў казкі для дзетак. Пра свае тры арысты і турэмныя тэрміны, здабытыя ў розныя часы ад розных рэжымаў. Першы тэрмін атрымаў ад летувісцай у 1923 годзе, другі ад немцаў — у 1942-м; трэці — у 1947-м, за «антисавецкую пропаганду». Так, у гутарцы, незадаважна праляцела гадзіна. Адчыніўся рэстаран, і кельнер папрасіў нас заходзіцца. Праўда, у рэстаране мы не затрымаліся. Спадар Клаўдышо спяшаўся на аўтобус, а мене трэба было вяртацца да нелюбімага лагера. На развітанне выпілі трохі добра гіна, здаецца, «Вермута», закусілі і разышліся.

Я пешшу падалася на старое месца, у новае жыццё...

Мае сустрэчы з Клаўдым Дуж-Душэўскім

Ірина ПАЛЬЧЫНСКАЯ

Архітэктар Клаўдый Дуж-Душэўскі вядомы як актыўны сябра Рады БНР і стваральнік бел-чырвона-белага сцяга.

З Клаўдым Сцяпанавічам я была знаёмая асабіста. Так сталася, што мы абое апнінуліся ў адным лагеры ў статусе палітвязняў і ў адзін дзень выйшлі на волю. У канцы свайго тэрміну зняволення, у 1954 годзе, я, як інвалід II групы, была пераведзена з Каргопальлага ў Літву, у лагер «Шылутэ». Гэта быў інвалідны лагер, падзелены на мужчынскую і жаночную зоны. У жаночай зоне размяшчалася ДМР («Дом матери и ребёнка») і, калі яго можна так назваць, радзільны дом, — маленькае памяшканне на пяць коек. Там я працаўвалі па спецыяльнасці, акушэркай. Побач, у мужчынскай зоне, знаходзілася санітарная частка. Там і працаўвалі статыстам-рэгістаратарам Клаўдый Дуж-Душэўскі. Быў гэта ціхі, сціплы і, як мне тады здавалася, старэнкі чалавек (яму было за 60, а мене — 25). У лагеры яго называлі айцец Клаўдышо, таму што нечым ён быў падобны на святара. Часам мы сустракаліся ў лагеры, па працы, але не маглі пагутарыць. Усё ж такі лагер ёсць лагер, і працягнуў мне шакаладку.

— А ў мяне заўтра дзень нараджэння, — сказаў ён. А сёння былі госці. Меў сустрэчу з дачкой. Вось, гэта вам, — і працягнуў мене шакаладку.

Я зблізілася:
— Ну што вы, гэта я павінна зрабіць вам падарунак...

Але тут з'явілася доктар Юдзіта. Мы пагарталі нейкія запісы ды перадалі Дуж-Душэўскаму карткі «Гісторыі хваробы», пасля чаго ён пайшоў. Так скончылася нашая першая сустрэча.

Праз некаторы час я зазірнула ў рэгістратуру санчаць, дзе Дуж-Душэўскі, як запраўскі пісар, запаўняў сваім прыгожым почыркім бланкі на «акціроўку». Я не змагла доўга размаўляць, і таму паспяшалася ўручыць яму свой падарунак у адказ. Гэта быў уціральнік-ручнічок з вышытым крыжыкам узорам на выгледзе васількоў і шляхком чырвонага колеру. Клаўдышо уздадаваўся, падзякаў і пацалаў мене руку.

Наступнага разу мы ўбачыліся амаль праз месяц, 1 траўня 1955 года. Быў сонечны дзень, я сядзела каля сваёй бальницы. Тут былі і дзве парадзіхі з дзеткамі на руках. Раптам

Жыве Беларусь!

Беларускія пісьменнікі ў XIX стагоддзі ажывілі светач нацыянальнага Адраджэння, а на пачатку XX-га аднымі з першых пад бел-чырвона-белымі сцягамі началі адбудоўваць дзяржаўную незалежнасць. Яны не толькі сягалі ва ўзвышы творчасці, але і штодня працавалі асветнікамі, пра-пагандыстамі, выдаўцамі, палітыкамі, дыпламатамі, мусілі ахвяроўваць на тое свае сілы, час, а часта — свабоду і жыццё.

Яны першымі распачалі выхаванне беларускай моладзі ў нацыянальным, а не чужынскім духу: Карусь Каганец, Алайза Пашкевіч (Цётка), Вацлаў Іваноўскі, Якуб Колас, Браніслаў Тарашкевіч, Язэп Лёсік...

Яны першымі на ўесь свет выказалі ідэю стварэння сваёй дзяржавы ды авесцілі яе незалежнасць: браты Іван і Антон Луцкевічы, Вацлаў Ластоўскі, Пётра Крэчэўскі, Але́сь Гарун...

Яны былі кіраўнікамі і міністрамі першай беларускай дзяржавы — Беларускай Народнай Рэспублікі: Вацлаў Ластоўскі, Пётра Крэчэўскі, Антон Луцкевіч, Але́сь Гарун, Вацлаў Іваноўскі, Язэп Лёсік, Ка-стусь Езавітаў...

Урэшце, яны — беларускія пісьменнікі — стварылі ўзноўлыкі і велічны вянок сваіх прысячэнняў нацыянальным сімвалам і вольнасці Беларусі.

«Літаратурная Беларусь» друкуе невялікую частку гімнаў Беларускай свабоды.

Біце ў сэрцы іх — біце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці-Краіна!
Не усцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Щябе яму ўмерці дазволь!..

Усё лятуць і лятуць тыя коні,
Срэбнай зброяй далёка грымяць...
Стараадаўнія Літоўскай Пагоні¹
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.

1916 г.

Покліч

Уладзімір ЖЫЛКА

Пад штандар бел-чырво-на-белы

Гартуйся, раць,
адважна, смела
Адважных, хра-
брых вякоў!
І ўспомняцца
старых вякоў
Па ходы
мужныя у
славе,
Часы

Альгерда, Ізяслава,
Грунвальдскі з немцам бой!
І боек даўні цяг з Москвой!

Пад знак Літоўскага Пагоні —
Абараняць краіны гоні,
Народ забраны вызываць,
Ісці к святылу, святылом палаць —
Спяшайся той, хто к волі рвеца,
Ў кім беларуса сэрца б'еца!
Збрайся — ўсе, як бы адзін, —
Арлы радзімых пущ, нізін!

Не плач, не плач па сыну, маці, —
Сягоння сорам быць у хаце,
Бо ўзнят за волю грозны меч,
Бо хутка будзе злая сеч,
Няхай і ён, юнак адважны,
Ідзе туды, дзе б'еца кожны
За волю новую без слёз,
За лепши Бацькаўшчыны лёс.

Пад штандар кожны здатны, гожы,
Досць нас наезнікам варожым
Трымаць ў прыгоне, беднаце,
Смияцца нашай чэмнаце,
Багацце краю нішчыць, пляжыць —
Чужынцу годзе намі княжыць
І карыстца з наших плеч!..
Мы к волі ѹдзем — з дарогі прэч!..

1920 г.

25 сакавіка

Ларыса ГЕНЮШ

Не слава Краю, ўздым магутны,
нат не шумелі мне сяягі...
Заместа іх звінелі путы
і ѿмнай ноччу ланцугі.

Заместа водгуля Пагоні
яшчэ сягоння, як крумкач,
у набалелым сэрцы звоне
жанчыны беларускай плач.

Дзяячоў твар, бляды ад жалю,
дзяцей спалоханы пагляд
і кроў братоў, што бунтавалі, —
я толькі гэткі знаю стяг!..

За жар душы, што набалела,
за сэрца зораны агонь
я, Божа, чуць хоць раз хацела б
шум сяягу вольнага свайго.

Калі Крывіцкая Зямліца
мне сэрца гордае саје,
а польны вечер расшуміцца,
на развітанне запяе, —

няхай разгорне свае крылі,
як стораж вечнага жыцця,
хай зашуміць хоць на магіле
мне бел-чырвона-белы сяяг.

1942 г.

Рыгор БАРАДУЛІН

Дваццаць пятага сакавіка —
Годны дзень
Беларускай дзяржавы.
Веснаплынных вятраў талака
Пыл з кароны атрасла іржавы.

Шматавалі нас досыць арлы
І з адной, і з дзвюмі галавамі.
Мы не з нейкай бязроднай імглы,
Нас вякі як сваіх
Гадавалі.

Мы — ратái свята,
Крывічы,
Верхачы неўміруючай Пагоні.
Маладзік сакалом на плячы,
Гартны меч у цвярдое далоні.

Лучыць нашыя мары рака
Бел-чырвона-белага сяяга.
Дваццаць пятага сакавіка —
Наша свята,
Пароль
І прысяга!

Зьніч (АЛЕГ БЕМБЕЛЬ)

Раскрыжаванне кат завершыў...
аблашчыў кужаль кроў Жыцця...
так: Плашчаніца — гэта Першы
моі Бел-Чырвона-Белы Сяяг!

Гэта крык, што жыве Беларусь

Янка КУПАЛА

Ці завылі ваўкі, ці заенчыў віхор,
Ці запеў салавей, ці загагала гусь, —
Я тут бачу свой край, поле, рэчку і бор,
Сваю матку-зямлю — Беларусь.

Хоць гарыста яна, камяніста яна,
Вераб'ю па калена, што сею, расце,
Дый люблю ж я яе, шкода хаткі, гумна:
О, такіх няма, мусіць, нідзе!

З саламянай страхой мая хатка, гумно;
Непачэсна, што праўда, віднеюць яны,
Дый на іх жа сваёй клаў рукоў беряно
І зямлю раўнаваў пад звяны!

З саламянай страхой мая хатка, тачок!
Многа чутак наводзяць і дум на душу;
Я ў сне бачу іх, помню кожны разок
І у сэрцы, як веру, нашу.

Хатка сведкай была, як пазнаў божы свет;
З хаткі бегаў да школы вучыца чытаць;
Пры лучыне не раз гаварыў казкі дзед;
У двор з хаткі хадзіў зарабляць.

У тачок збожжа, сена я клаў кожны год;
У ім першы раз Зосі сказаў, што люблю...
У ім з дзеткамі после збіраў умалот,
І цяпер пры ім лазню таплю.

А хоць гора зазнаў, знікла доля навек,
Зосі парыць зямлю, у свет дзеци пайшли, —
Тут жа неяк прывык да ўсяго чалавек,
Прырос неяк, як корч да зямлі!..

Тут усякай рэч як гавора з табой:
І крывая бярозка, і столетні дуб,
Снег халоднай зімой, траўка летніяя
парой,
І асвер, і абцінены зруб...

А бурлівы ручай і зялёнецькі сад! —
Хоць, брат, сэрца аддай і душу хоць аддай!..
Сам садочак садзіў гадкоў дваццаць назад,
А цяпер жа вялікі, як гай!

З садам гэтым я зэксыўся, як з хаткай сваей;
Знаю, колькі з яго маю яблык і спіў;
Ночак шмат скаратапаў ім з Зосі даўней,
Шмат чаго у ім я перасніў!

Ой, бывала, як сонейка блісне вясной,
То ж то рай, далібог! — захліпаецца дух,
Як на ўсе на лады, на садок уесь твой
Засвяроча рой птушак-пяюх!

Тут кукуе зязюля, ці шмат пражыву;
Там чыркае шпак, там пяе салавей;
Тут крываць вераб'ю і клююць крапіву;
А на ўсё сонца грэе цяплей і цяплей!..

Цяпер глянъ, браце, вокам на поле, на луг,
На сівец-сенажаць, на вузкія шнуры,

Дзе свісталі каса, барабаніў
дзе плуг,
Дзе з зары працаваў да зары:

Тут даўгі-даўгі шнур зелянене з аўсом;
Бліжэй гоні адны, на іх — бульба у шар;
А там далей даўгі шнур віднее з жытцом;
А там голы, як бубен, папар.

Пасяродку аўса галавісты лянок
Зелянене, інакш адбівае сабой;
Там вусаты ячмень, а там далей набок
Ад ячменю — дзірванчык з лазой.

Ды і што гаварыць! — дзе я толькі гляджу,
Бачу родненъкі край, сваю матку-зямлю;
Тут і людзі... ам... што!.. абіх потым скажу...
Долі іх надта ж я не люблю!..

А вот як не любіць гэта поле, і бор,
І зялёні садок, і крываць гусь!..
А што часам тут страшна заенча віхор,—
Гэта енк, гэта крык, што

Жыве Беларусь!

[1905–1907 гг.]

Пагоня

Максім БАГДАНОВІЧ

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах, —
Успомню Вострую Браму святу
І ваякай на гронах канях.

Ў белай пене праносяцца коні, —
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Стараадаўнія Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.

У бязмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прад вамі — гады.
Вы за кім у пагоню спяшыце?
Дзе шляхі ваши ўдуць і куды?

Мо яны, Беларусь, панясліся
За тваімі дзяцымі наўзданагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Святая свабода

Вацлаў ЛАСТОЎСКІ

Напачатку была свабода, і свабода
была ў руках народа, і народ быў сва-
бодным. Свабода была напачатку ў
руках народа. Праз народ ўсё сталася, і
без яго нічога не сталася. Народ быў

незалежны, а свабода і незалежнасць
былі радасцю людзей. І памяць аб стра-
чанай свабодзе свеціць у паняволенні
нашым, і няволя не пагасіла ў нас жа-
дання свабоды...

У імя беларускага народа, за яго славу,
шчасце і свабоду. Станься.

Ойча наш, каторы ёсьць у небе, вярні
нам волю і валадарства на зямлі нашай,
даўно і цяжка паярэмленай. Хай не ады-

маюць чужынцы хлеб штодзённы ад вус-
наў нашых дзяцей. Адпусці грахі нашым
продкам, каторыя не ўмелі абараніць
сваёй і свайго патомства свабоды...

Не ўводзь нас у спакусу падлегласці
тым, што паярэмлі нас, але збаў нас ад
чужацкай апекі.

Святая зямелька, Маці наша! Табе ў
ахвяру складаем мы ўсе сілы свае цяпер
і ў момант смерці нашай.

Веру ў Бацькаўшчыну нашу Беларусь
і ў Народ наш, сына яе адзінага, каторы
на свет прыйшоў свабодным...

Святая свабода, выражаная дзяр-
жаўнай самаістасцю, ты наша пацяшы-
целька і надзея, адзінай мэта і праўда
наша, прыйдзі, усяліся ў нас і ачысці нас
ад усякага рабства і збаў нас ад няволі.

1926 г.

Наш сцяг

Ларыса ГЕНЮШ

Не слава Краю, ўздым магутны,
нат не шумелі мне сяягі...
Заместа іх з

Сходка нячысцікаў

Ніл ГІЛЕВІЧ

Замест прадмовы

Што ты, брат, такі панылы?
Звесіў глюгу і маўчыш?
Белы свет табе нямілы?
Шмат няўдач і страціў чыни?

Ці застаўся без работы,
Без заробку на штодзень?
Ці душу грызуць грызоты,
Што на ўзлёт няма надзея?

Ёсць — і праца, і заробак.
Маеш смак. І добра спіш.
І парадак у вантрабах.
Дык чаго ж тады ты скіс?

Aх!.. Ну, браце! Ну ніколі
Не падумаў бы. Даљбог,
З-за чаго на вольнай волі
Ты прычэзнуў і знямог.

Аж, выходзіць, з той прычыны,
Што, хоць плач, хоць енч-пішчи,
Надта многа мерцвячыны
Пруць у кніжачкі пісцы.

Акімзаюць думку-догму —
І штрайбуюць на пуды.
А карысці? Мухі дохнуць
Ад атрутнай іх нуды!

І таму — як кажа Хаім,
Мой дапытлівы сусед:
«Што мы маєм?

Што мы маєм,
Каб належна выйсці ў свет?

Што пакажаш? Доўгі шнобель,
Каб здзівіць і казырнуць?
Дык і што? За шнобель «нобель»
Нам у Швецый дадуць?

Рэч у тым, таварыш Хаім,
Як сказаў калісці хтось, —
Мы і самі кепска знаем,
Што мы маєм, што ў нас ёсць.

Мы не ўсё яшчэ адкрылі,
Што ў далёкія гады
Словам праведным стварылі
Наши прадзеды-дзяды.

Хоць бы гэта вось паэма,
Ці, як сёння кажуць, текст.
Пяць вякоў пралежаў нема
Унікальны сказ-гратэск!

А яшчэ, таварыш Хаім,
Ёсць і горшай бяды:
Многа самі мы знішчаем
І не плачам: не шкада!

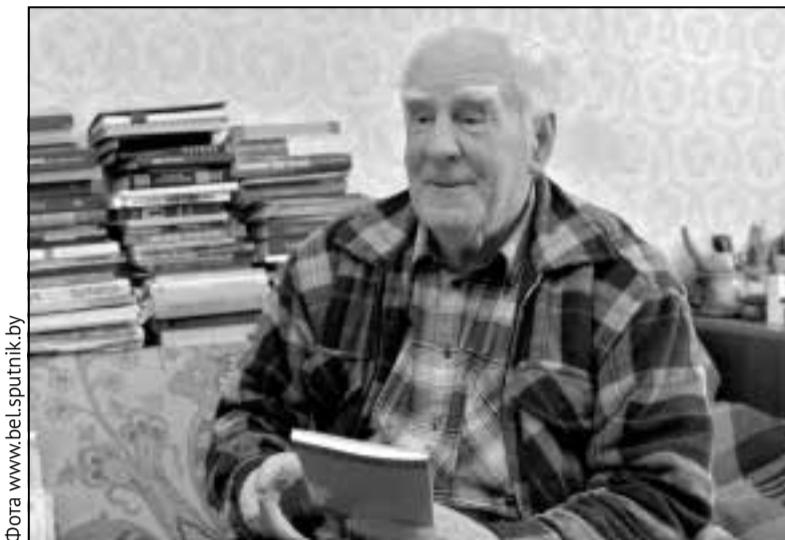
Самі! Самі! Нешта спалім,
Нешта выкінем, як хлам,
І яшчэ сябе пахвалім:
Больш утульна стала нам!

Ну а колькі, Братка Хаім,
Бы глудзы не маюць скрэп,
Мы сваіго чужым спіхаем —
Як у печ з лапаты хлеб!

Вось вам! Радуйцеся! Ешице!
Мы абыдземся і так!..
Ну, але скажу нарэшце,
Як адчуў я лёсу знак.

У адным з архіваў Польшчы
(У якім — пакуль сакрэт)
Мне наўрэўся, як дар Божы,
Неадкрыты наш паэт.

Я асвойтаў кніжак многа
З нашых даўнішніх часоў,
А не вычытаў нічога
Пра Юстына з Ліцейноў.

Фота www.bel.sputnik.by

2015 г.

Сходка нячысцікаў

Юстын з ліцвіноў

Паэма XVI-га стагоддзя
На сучасны беларускамоўны
лад перарабіў Ніл Гілевіч

У гнілой дзіцы, на твані,
Чэрці ўселіся гуртом —
Перад оберам па званні
Грозным цмокам Кадуком.

На чарговую нараду
Іх сабраў галоўны чорт,
Каб, з надбайкой да акладу,
Надаваць і ў хвост, і ў горб.

Ён авбёў чарцей вачыма
(А ў паглядзе — люты гнеў!)
І, адкашляўшыся чынна, —
«Пачынаем! — прагрымеў. —

Сёння я вас, паласатых,
І належна паскублю,
І па чыну, па пасадах,
Пераставачкі зраплю.

Вы — адрынутыя небам.
Я — прыгрэў вас, прытуліў.
Даў у лапы бохан хлеба
І пасадай надзяліў.

Да мянэ вы што тут елі?
Церабілі ѿчайе ў смак?
А на курава што мелі?
Толькі сушаны каўцяк!
Ну а сёння? Хай хто зманіц,
Што я выдаў горшы сорт.

Ллюстрацыя К. Сідарава

Не драпежым гэны гурт?

Ваабішчэ вы вочань плоха
Службу правіце ў мяне.
Кожны дзеіць, як прайдоха:
Чэсць і гонар — не ў цане.
<...>

А свядомыя занадта
Балацянцы гавараць:
«Мы так чуемся выдатна,
Што на ўсіх чарцей начацаў!»

Чулі? Ім начацаў, нікчэмцам,
На вялікі ўвес наш род!
Грэх цярпець такое чэрцям,
Як вады набраўшы ў рот!

Калі ў пекле самы прыпар
І ў катлах кітці смала —
Так угневаўся Люцыпар,
Аж прыслу́ка мне пасла.
<...>

Грозны цар мяне прымусіў
Меры жорсткія прыняць.
Хош ня хош, а я вазьмуся
З вас работу спаганяць.

Дамавік! Ты служак маеш —
Крыксаў, плаксаў — не злічыць.
Дык чаму ж не пасылаеш
На малых дзяцей начніц?

Пачаму твае красоткі
Не казычуць іх насмерць?
Правіць дзела трэба ўсё-ткі
Усур'ёз, а не на смех.
<...>

Ёсць злачынная кагортा,
Кожны выхапенъ якой
Хоча быць хітрэй за чорта,
Хаб і харч мець і спакой.

Быць хітрэй за нас, хвастатых?

Но ведь эта жа абсурд!

Дык чаму ж мы больш

заўзята

Што ж ты мне за памагаты?

Я — Кадук ці не Кадук?
Пачаму ж мае загады
Выпаўняеш — ліш бы з рук?..
<...>

Ну а ты, хітрун Балотнік?
Дзе твая работа? Дзе?
Што паважнічаць ахвотнік,
Гэта знана грамадзе.

Начапіў сабе гірлянды
Багавіння, жаб, смаўжоў,
А на службе — сімулянт ты:
Павярнуўся — і пайшоў.

Жыцень! Я табе даверыў
Самы важны хлебны пост.
Ты ад шчасця зубы шчэрый
І тримаў трубою хвост.

Абяцаў-суліў ізлішки
З кожнай ніви і грады.
Дзе ж падзвіжкі? Дзе падзвіжкі?
Растуды тваю туды!

Ты, Лясун, лайдак хітрашы,
Не пільнует лес ані.
Скора ўжо ад нашай пушчы
Застануца толькі пні.

Ну дык вось маё рашиэнне:
Годзе ў лесе лынды біць.
Пойдзеш, чорт, на паніжэнне:
Будзеш Хлеўнікам рабіць.

«Ну і што застыд, што Хлеўнік? —
Прашаптаў сабе Лясун. —
Ліш бы ў жонкі не нахлебнік!
Ліш бы добры быў нясун!»

Ну, а Хлеўніку ўжо годзе
Дыхаць гноем — і таму
Надаю, пры вашай згодзе,
Званне Лазніка яму!

Лазню топяць штосуботу,
Дык, схаваўшыся ў куток,
Хай там цешыца ў ахвоту
З голых бабаў і дзявок.
<...>

Закрываючы нараду,
Мушу ѹшчэ пра тых сказаць,
Хто імкненца нашу ўладу
Абяссіліць, падарваць.

Пра так званых «добрых духаў» —
Гэных чысценкіх, святых;
Каб народ тут іх не слухаў —
Трэба ўзяцца нам за іх.

Каляду, Купалку, Лёлю,
Ладу, Бордзю, Белуну
Трэба сцапаць — і ў няволю,
Па кадык у вонь багна!

Чэрці мы — ці цямці-лямці?
Колькі ж можна іх цярпець?
Колькі будуць балацянцы
Ім хвалу на ўзгорках пеций?

Ну няўжэлі вам не ясна,
Як нам быць і што рабіць?
Паўсямесна і ўсёчасна
Трэба біць іх, біць і біць!

Вось і ўсё. На гэтым кропка.
І ніякіх больш размоў!
Наш дэзвіз — наказ ад продкаў:
Болей справы — меней слоў.

Наша сходка — не кірмаш.
На работу — шагам!.. ари!

2000, 2015 гг.

Цалкам паэму «Сходка нячысцікаў» вы зможаце прачытаць у 6-ым нумары часопіса «Дзеяслоў» за 2015 год обо на сایце www.dziejaslou.by

Плошча

Фрагменты аповесці пра снежань 2006 года

Барыс
ПЯТРОВІЧ

Які стараўся Трачыла падысці да камеры ціхенка — дзяўчата ўсё роўна яго чулі, і толькі ён прыладжваўся да «вочки» ў дзвярах, хто-небудзь падаваў голас: «Зноў прыпёрся!..».

Свято ў камеры на ноч не выключалася. Цтмьяна-жоўтая «дзяжурная» ляmpачка над дзвярыма — чытаць пад якой было немажліва: балелі і слязлівася вочы — тым не менш, не вялікае памяшканне з незразумела-бруднага колеру сценамі асвятляла даволі ясна. Трачыла заглядваў у «вочки» і глядзеў на дзяўчат, якія спалі, зусім не думаючи, што за імі нехта будзе назіраць: у разняволеных, на колькі можна гэта на цесных нарах, паставах... Трачыла сцішваўся за дзвярыма і пачынаў тое, дзеля чаго і прыйшоў. У нейкі момент ён забываў, дзе знаходзіцца, і таму ягонае дыханне ды юрлівы шоргат аднойчы пачулі дзяўчата, якія не спалі. Пасля гэтага яны не давалі яму мажлівасці нават прыпыніцца каля іхніх камеры. Як толькі ён падыходзіў, адразу сядрод дзяўчат пачыналася гульня ў досціп.

— Зноў прыпёрся, Трачыла? А сюды, да нас, слабо?

— Пэўна, няма чым хваліцца... — А жонка ў цябе ёсць?

— Лічыка пакажы, пакажы сваё лічыка, Трачыла, мо ю цябе пакахаю?..

— Лічыка ён пакажа, лічыка... — гэта Тацянка азвалася, як заўсёды трапна. Звонкі дзявочы смех пакаціўся па камеры. Смех, які, кажуць, разбурае нават кайданы...

Так, і сёння таксама яшчэ ніхто не спаў. Як тут заснеш: заўтра на волю...

Ніколі не бачаны Трачыла, хіба толькі край галавы ды пра-ва вока, а яно адно, мо ад не-прывязні да гэтага чалавека, здавалася страшна непрыгожым, свіным, з даўгімі чорнымі павекамі, не адгукаўся, моўкі рабіў сваю справу. У першую ноч, калі яго пачулі, ён было збег, але, відаць, не ад сорому, а ад нечаканасці; жаданне, аднак, аказалася мацней, і ён вірнуўся да вакенца і больш ужо не ўшкай, пакуль не сканчваў сваю справу — толькі агідна соп ды хака.

Марыйцы, як і ўсім, было брыдка і гідка гэта, але яшчэ не-прывязні быў ёй распачынаць выкryкі на адрас Трачылы. Для іншых дзяўчат, асабліва для старэйшых, была то яшчэ і нейкая разнастайнасць з турэмным жыцці, а яна адварочвалася да сцяны і пачынала думаць пра што-небудзь сваё ці ў думках

пісаць дзённік, які яна пачала «весці» тут. Да таго неяк не заўважалася, а цяпер ляжаць ёй на голых дошках было мулка, няёмка, хацелася павярнуцца на другі бок, але яна не жадала сустрэцца позіркам з tym пахаблівым вокам Трачылы, і цярпела нязручнасць. Сон, яшчэ і праз гэта, не ішоў і яна думала, думала, думала... Гэтая ноч, потым дзень, вечар, і ёй — на волю. Дзякую Богу, усё некалі сканчваеца, скончыцца і гэта... А вось успаміны — застануцца. І не толькі пра дні ўвянення, але і пра тыя, незабыўныя, можна сказаць шчаслівай дні і ночы на пляцы Каліноўскага...

Той вечар дзевятыннага сакавіка яна чакала. Чакала без асаблівай надзеі на нешта, але чакала. Чаму без надзеі? Ды таму, што яшчэ да пачатку было зразумела, чым скончыца чарговыя «выбары»: уладу сваю, а яна стала сапраўды «сваёй» для пэўнага кола, ніхто не аддасць, бо страта ўлады азначала б не проста гублянне імі свайго панавання, а фактычна — смерць. Для многіх не толькі палітычную, але і... Зрешты, што цяпер пра гэта казаць: яны засталіся, зрабілі ўсё, каб застаўся іхні кумір, а значыць, нічога не зменіцца не толькі для яго, але і для ўсіх, хто вакол, хто прыкінёўся і нажыўся пры ім... Бо адзінае, чаго яны баяліся і не хацелі, — гэта перамена.

Так, надзеі не было. Быў адчай, была горыч, што зноў падманулі. І было жаданне пайсці на плошчу. Хай і з рызыкай, што ніхто больш не прыйдзе. Бо дужа ж запалохвалі людзей па тэлевізіі перад тым. Страху на народ нагналі! Асабліва на тых, хто і не збіраўся ісці на мітынг, ды мо і не хадзіў ніколі на нейкія іншыя «несанкцыянаваныя акцыі». Марыйка заўважыла гэта і па сваіх аднакурсніках, якія яшчэ за тыдзень да таго храбрыліся-хараходыліся, а потым неяк разам замоўклі, і ёй нават няёмка было пытацца ў іх: ці пойдуць?

Яна ішла на плошчу адна, ішла не загадзя, а якраз пад прызначаны ў авестках час: недзе без пяці сем гадзінай вечара была ля крамы «пад гадзіннікам» наспраць КДБ. І насыярожана заўважала, што не адна яна набліжаецца да Кастрычніцкай плошчы. Ішла і думала: ці пусцяць сёння людзей на плошчу, ці мо яна акуражана некалькімі штрагамі амапаўцаў, як бывала звычайна, і людзей пачнучу хапаць ужо на падыходзе і закідаць у аўтобусы... Навучаная ранейшым досведам, міжволі ўзіралася далёка наперад, каб улавіць там нейкія рухі і перастрахавацца. Аднак нічога падазронага не было. Побач і насыстрач ёй ішлі, здавалася, звычайнія мінакі. Вось і плошча: праход свабодны,

міліцыятаў не відаць, пэўна, загадзя пралічылі «пераможцы», што людзі сюды не пойдуть, пабаяцца запалохвання. Колькі апошніх дзён па тэлевізіі круцілі выступ старшыні КДБ, які казаў, што ўсіх, хто выйдзе 19 сакавіка на менскую Кастрычніцкую плошчу, залічаць у экстремісты-тэрарысты, і іх чакацьме альбо пажыццёвае зняволенне ў турме, альбо... расстрэл. Так, расстрэл. І паварочваўся ж язык казаць такое да свайго народа... Але гучала гэта страшна і пераканаўча. А перад тым прайшлі арышты — прэвэнтыўныя — сярод актыўістў апазіцыі, тых, хто мог, нягледзячы ні на што, выйсці на плошчу: больш за ста чалавек ужо сядзелі ў турмах. І зусім смешны выпадак — тут яны перастараліся, паказалі, што і ў іх нерви здаюць: нейкі хлопец, які нібыта прайшоў навучанне ў Грузіі, каб сарваць выбары і скампраментаваць немінучую «элегантную» перамогу, расказваў з тэлеэкрана, што ў Тбілісі яго навучылі, як атруціць ваду ў менскім гарадскім вадаправодзе: злавіць пацук, забіць яго, гнаць два тыдні ў вядры з вадой, а потым падкінуць на вадаправод і тым «дэзарганізація» выбары презідэнта»...

Марыйка ўсміхнулася і цяпер, згадаўши той выступ. Улады тут паказалі сваю слабасць і тым, мажліва, шмат у каго, хто і не збіраўся ісці на плошчу, абудзілі цікавасць...

Але смех-смехам, цікавасцю, а яна ішла на мітынг і сур'ёзна думала, што нікога на плошчы не будзе, а тых, хто ўсё ж пойдзе да яе, пахапаюць на падыходзе. Тым болей, што ўлады сабе рукі развязалі: ужо вядома, што перамога на іх баку і яны застаюцца яшчэ на адзін тэрмін, а значыць, можна дзейнічаць смела, бязлітасна, без аглядкі і без боязі, што за жорсткасць давядзенца адказваць. Навошта ў такім выпадку ёй ісці «пратэставаць»? Чаготым даб'ешся, што каму дакажаш?.. Але Марыйка ішла, бо да-ста-ла ўжо, бо колькі можна дурыць народ, спадзеючыся, што ніхто не адважыцца нават пікніцу... Ішла, хутчэй, з адцаю, хоць мама і прасіла яе: не ідзі... Сяброўка маці была ў выбарчай камісіі на нядыніх парламенцікіх выбарах і са слязамі на вачах расказвала, як прымушалі іх «правесці» патрэбнага ўладам кандыдата: давялі план загадзя, колькі працэнт агасці апазіцыі-янер, а прадстаўнік уладаў не набраў і дзесяці агасцік, і тыя — пры папярэднім прымусовым галасаванні... Яны падлічылі і ціха, самі сабе, парадаваліся. Старшыня камісіі павезла практорак у раён, а сябры камісіі, як звычайна, сталі рыхтавацца адзначыць заканчэнне працы

Фота Леаніда Варламова

Накрылі стол — торт, гарбата, кава, адкаркаванае чырвонае віно прытоена ля ножкі стала, а старшыні ўсё няма. Потым прыядзіае заплаканая і кажа: дзяўчата, трэба перапісаць пратакол, лічбы павінны быць вось такімі — і паказвае на паперцы: 90 агасцік на кандыдата ўладаў... А як жа нашыя падлікі? А ніяк... А як галасы людзей? Ніяк... Трэба перарабіць і ўсё: інакш на працу заўтра можна і не ѹсці. Ды, зрешты, што перажываць! Усе так робяць... І ніхто ведаць не будзе, ніхто не абурыцца... А разам і бацьку не страшна біць (тут лепши сказаць — служыць...). Перапісалі, што ж рабіць... Можна з пэўнасцю сказаць, што і сапраўды, так было не на адным іхнім участку. І не толькі на тых выбарах, а і на гэтых... У Беларусі з 1995 года перамагае той, хто падлічвае галасы. Аксіёма.

Так, амапаўцаў вакол плошчы не відаць, пэўна, як звычайна, сядзяць у сваіх машынах у блізкіх, навакольных, дварах, і наганяюць у сабе злосць на праклятых апазіцыянераў, што не даюць ім па гэтым холадзе быць дома, з сям'ёй, а вымушаюць сядзець у прамерзлых аўтобусах... Было і сапраўды халаднавата, хоць другая палова сакавіка, але зіма яшчэ не адступала. Пакуль ішла, Марыйка марозчыку не заўважала, а прыпынілася трохі, і шчокі прыхапіў жарсцяны сівер. Зірнула на гадзіннік — без хвіліны дзевятыннага. Наперадзе, на плошчы, некалькі купак людзей — зусім мала. Сярод іх ці не большасць знаёмых ёй твараў — з папярэдніх акцыяў, з сустрэчаў на розных імпрэзах, вечарынах, — ўсё больш «свядомыя» са студэнтам, пісьменнікам, мастаком, ёсць і незнаёмыя, але пра іх адразу можна сказаць, што то пераапранутыя стукачы. Зрешты, і сярод гэтых было нямала ўжо знаёмых з тых жа ранейшых акцыяў. Звычайная справа: спачатку аціраюцца, прыкмячаюць актыўістаў, а потым, у адзін момант, па камандзе «Начали!», націдваюцца, вяляць з ног, хапаюць ды цягнуць нахабную апазіцыю ў легкавікі. І там скручваюць, збіваюць, каб больш не хацелася пратэставаць...

Марозчык на ноч узяўся неслабы, але Марыйка і Алесь не заўважалі холаду ў намёце, які стаў для іх укрышцем ад усяго на свеце, ад усяго свету. Ім трэба было пабыць адным, хай і на плошчы сярод тысячы людзей — і намёт дазваляў гэта зрабіць. Ім шмат пра што трэба было распавесці адно адному. І вyzказаць тое, што перадаецца не словамі, а толькі праз няўлюйны поцік рук, праз позірк вочы ў вочы, і ніяк іначай... Што і каза-

ць, Марыйка сумавала па Алесю і часта згадвала пра яго, хоць і не хацела сабе прызнавацца ў гэтым. А тым болей, відаць, — Алесь. Віна перад дзяўчынай, якую ён па-здрадніку пакінуў некалі, не давала яму спакою. І цяпер у яго з'явілася мажлівасць выгаварыцца. Не апраўдаца, не... а проста выгаварыцца, нават без надзеі на дараванне.

Праз столь і бакавіны намёта прарабілася свято ліхтароў з плошчы, але было цёмана, і гэта таксама спрыяла шчырасці і адкрытысці. Яны бачылі толькі вочы адно аднога зусім блізка, якія гарэлі, палалі агнём, блізкасць дыхання і целаў узбуджала яшчэ больш, і Алесь зусім пераставаў саромецца самога сябе, нядыніяга няўдалага кавалера і самагубцы. Ён баяўся толькі аднаго: быць няшчырым і каб гэту, мажлівую, няшчырасць не адчудла Марыйка. Ага, баяўся ён яшчэ аднаго: страціць яе зноў — цяпер ужо назаўсёды.

Марыйка бачыла гэта і слухала ўважліва, не перарабівала, не перапытвала, хіба тады, калі ён расказваў, як сядзеў на краі даху і глядзеў на такі блізкі зусім нястрашны туман, мацней сціснула ягоную руку... Ён і сапраўды шмат перадумай і зразумеў там, у адзіноце, на даху. Чаму самагубцаў не любяць і не апраўдаюць практична ні ў адной з рэлігій? Бы здацца, скрыцца абстравінам вельмі лёгка, а пераадолець іх, перамагчы — няпроста, не кожны на тое здольны. Для таго, каб засіліца ці скочыць уніз са шматпавярховіка, мужнасці не трэба, значна цяжкі «зрабіць жыццё» (памятаеш верш Маякоўскага, прысвечаны Ясеніну? — спытай Алесь). Шлях да ісціны палягае праз памылкі і выпрабаванні, спадзяючыся першыя і самыя важныя я прайшоў, казаў Алесь. Я паглядзеў у вочы смерці і цяпер я не баюся. Яна сама прыйдзе ў адмераны час. Аднак важна прысці свой жыццёві шлях, не здрадзіўши сабе, сваім ідэалам, не схібіўши нідзе. Тварыць дабро — вось звышзадача. Спакойна, без мітусні, без крыку. І калі хоць адзін чалавек стане лепшым, дзяўчыні, тварытэ, больш іншых, якія са мною, навучыцца заўважаць клопаты, турботы, боль іншых, якія са мною, калі хоць аднаму з маіх бліжніх будзе лягчэй ад таго, што я ёсць побач, — значыць, я жыву не дарэмна... А калі я дапамагу дзясяткам, сотнямі... Алесь замоўк раптам, закончыўшы тым расповед, і толькі цяпер яны адчулу, што зусім замерзлі ў намёце, што заклялі іх цэлы і што трэба размяцца, каб не захварэць. Выйшлі на свято. Было гадзіны дзве ночы. 2.15 — дастала тэлефон і паглядзела Марыйка. (Між іншым убачыла

— мама званіла разоў дзесяць. Але тэлефанаваць ёй не стала — позна ўжо турбаваць...) Больш за дзве гадзіны праляцела для яе, як адно імгненне. Намётае мястечка, а яго ўжо можна было назваць так, налічвалася... Марыйка адышла ўбок — раз, два, тры... вясімнаццаць намётаў, з тых першых чатырох, у адным з якіх і «пасяліліся» яны з Алесем. Пасярод на дыванках было ўтворана нешта кшталту складу, куды ставілі тэрмасы з гарбатай, прадукты, цёплыя рэчы — усё гэта, аказваецца, людзі началі прыносіць сюды амаль адразу пасля ўсталявання першых намётаў. Значыць, яны за размовай прапусцілі шмат важнага і прыемнага. Вакол было шумна і, можна сказаць, весела. Намётае мястечка было абкруженнае двайным колам хлопцаў і дзяўчат са сцягамі — ахова. Марыйка ўзлезла на бетонную агароджу вакол уваходу ў метро і агледзелася. Была глухая ноч, але чалавек пяцьсот заставаліся на плошчы. Міліцыянты, а яны ўжо былі тут, стаялі паводдаль. Сярод людзей Марыйцы і Алесю падалося цяплей, чым у намёце. Да іх падышоў хлопец, які, па ўсім, стаў галоўным у мястечку, каб пазнаёміцца: хто яны і адкуль, размеркаваць абавязкі. А потым,

да раніць, каб не замерзнуць, яны прыдумлялі нейкія гульні, таньчылі, бегалі, штурхаліся, стараліся падтрымаць, падвесяліць адно аднога. Аднак гэта ўдавалася з цяжкасцю — сама атмасфера не спрыяла весялосці. Начное неба вісела нізка-нізка і ціснула на іх усім сваім целам, і ўвесь час не пакідала адчуванне, што за імі сочаць сотні вачэй...

Тое, што ўлады апамятаўца ўрэшце рэшт і разбураць мястэчка, усе ведалі ад пачатку. Толькі калі гэта будзе? Наколькі хопіць цярпення ў міліцыянтаў, гэбістаў і ў тых (у таго), хто над імі? Но Плошча была для ўладаў як бяльмо на воку, як паставаны напамін, што ў краіне ёсць нязгодныя з вынікамі выбараў, а значыць, пэўна, і сапраўды нешта не так... і гэта бачыць і пра гэта задумаваецца ўвесь свет. Да таго ж, наперадзе быў Дзень Волі, у які на менскія вуліцы раней штогод выходзілі дзясяткі тысячаў мітынгуюцаў, каб адзначыць Свята Волі. І гэты дзень можа даць штуршок пашырэнню пратэсту і павелічэнню намётавага лагеру. А значыць, улады не дадуць моладзеваму мястэчку даіснаваць да 25 сакавіка... І таму кожная ноч была напоўненая чаканнем штурму. Хлопцы і дзяўчыны трывожна ўслухоўваліся ў пошум, які далятаў з двараў. Напруга ўзрастала і тады, калі да ачаплення падыходзілі правакатары з берэсэмаўцаў ды гэбістаў. Праўда, не выключана, што часам ішлі да лагеру і звычайныя людзі, ачмураныя прапагандысцкай тэлехлуснёй пра «адмарозкай», якім Захад плоціць грошы, каб яны падрывалі аўтарытэт презідэнта. Прыходзілі «лукашысты» звычайна падвыпілья. Пэўна, для смеласці — усё ж ішлі на «подзвіг», прыходзілі і пачыналі здзеквацца з тых, хто стаяў у ланцу гуаховы, ablываць слоўным брудам, матамі. А калі не знаходзілі слоў, кідаліся біцца.

Так, правакацыяў і хамства было шмат. Ноччу агрэсіўных, а ўдзень — паказных, для тэлеба-

чання: хтосьці раптам станавіўся між камерамі і намётаўым гарадком і, задраўшы галаву, піў з горла гарэлку. І гэтыя кадры ішлі ў эфір...

...Адышлі ўбок журналісты і афіцыйныя асобы з іншых краінаў: іх папрасілі гэта зрабіць міліцыянты — груба і настойліва (потым выспектліца, што пакінулы мястечка не ўсе...). Стала зразумела: хутка пачнеца штурм. «Каліноўцы» выйшлі з намётаў, сталі вакол іх двайным-трайным ланцугом. Хтосьці скамандаваў прысесці: маўляў, так будзе цяжэй іх хапаць.

Назираючи за манёурамі амапаўцаў у поўным баявым абмундзіраванні, за якое іх ахрысцілі «касманаўтамі», зноў жа, экіпіравалі іх гэтак напярэдадні выбараў (во куды грошы дзяржаўныя ідуць...), хлопцы і дзяўчата спачатку ціха, а потым усё гучней і гучней началі скандаваць той лозунг, які не раз гучай над плошчай: «Міліцыя з народам! Міліцыя з народам! Міліцыя з народам!..»

Так, толькі з якім? Пад'ехалі ящэ машины, амапаўцы выскачылі з іх, імкліва і шчытна акружылі мястэчка: так, каб ніхто не змог сышыці. Сталі вакол метрах у трох-четырох. Нейкі начальнік крычаў у гучнагаварыльнік, што гэта несанкцыянованае мерапрыемства і «прасіў» разысціся. Ага, зараз... Куды ўжо тут разыдзешся... Не адышдзеш і пару крокав, як арыштуюць. Цішком... Дык няхай лепш зробяць гэта тут — на вачах ва ўсіх і зусім разам. Не дзеля таго мы тут збіраліся, каб разбягашца... Хлопцы і дзяўчата ящэ шчыльней згрупаваліся і ўзяліся за руکі. І тут некалькі чалавек выкінуліся з ланцуго і пабеглі ўбок аўтобусаў. Іх ніхто не чапаў. Потым казалі, што гэта былі «падсадныя», якія выбеглі з лагера да сваіх.

**Плошча была для ўладаў як бяльмо на воку,
як пастаянны напамін, што ў краіне ёсць
нязгодныя з вынікамі выбараў, а значыць,
пэўна, і сапраўды нешта не так... і гэта
бачыць і пра гэта задумваецца ўвесь свет**

Марыйка була ў ачапленні разам з Алесем. Побач сядзелі хлопец і дзяўчына і маліліся Богу, прасілі, каб не было ахвяраў, каб злітаваўся над неразумнымі, якія не ведаюць, што робяць... Крыху далей малілася яшчэ некалькі чалавек. Музыка сціхла, мікрофон узяла прыгожая, сталая жанчына (маці-ахоўніца, падумала Марыйка), і пачала казаць да амапаўцаў, што мы адзін народ і не трэба гвалту, вы такія ж людзі, як і мы, і ў вас ёсць дзецы, кахраныя... не пралівайце крыві!.. тут жа лепшыя дзецы нацы!.. Але ніхто яе не слухаў, вочы ў амапаўцаў пад паднятымі шклінамі «шлемафонаў» былі глыбокія і страшна пустыя, глядзелі яны некуды паўзверх «каліноўцаў», стаялі моўчкі, некаторыя нават, падалося, пасміхаліся, і ўтым, як нярвова торгалі яны шчытамі і гумавымі палкамі, было відаць, што ў іх цяпер адно жаданне: накінуцца і разламаць, разбіць, разбурыць, разнесці гэта ўсё... Не дзіва, накачалі іх супраць «адмарозкаў» здорава... Марыйка падняла галаву і ўбачыла за праспектам, каля Дома афіцэраў, Паўлічэнку. Таго самага... У «крапавым» берэце... Стайць, назірае... Усё, падумала яна, містечку канец...

Яна пачула яшчэ, як нехта сказаў: «Памятайце, за намі праўда!» — і ўбачыла, як да яе кіруюць два амбалы-«касманаўты», якія чамусыці вылучылі ў коле «каліноўцаў» менавіта яе. Справа і злева амапаўцы накінуліся на людзей у ачапленні, пачалі выцягваць па адным. «Местачкоўцы» не супраціўляліся, але чапляліся за сваіх да апошнягі, і гэта было горш для іх, бо міліцыянты сталі раз'ярвацца і забывацца, у ход пайшла жорсткая, brutальная сіла... Тым часам амбалы («двойе з ларца», падумала Марыйка) падышлі, нагнуліся, скапілі Марыйку за ногі і паягнулі. Альсіцы трымалі

я за рукі, за плечы, але было дарэмна... Ён зразумеў гэта і, каб не было горш, адпусціў Марыйку, і амбалы пацягнулі яе да машины. Краем вока Марыйка бачыла, як Алесь кінуўся ўслед за ёй і як быў звалены ўдарами «касманаўта» ў грудзі...

Ачомалася яна ўжо ў аўтазаку пад крыкі: «На пол, сволочі! Лежать, суки!», і маты, маты, маты... Грубыя, істэрычныя... Яна даўно не чула, каб людзі так лаяліся: брыдка і з такой лютасцю. Марыйка ляжала на падлозе, і на яе выцягнутую нагу нехта прысёй і ціха стагнаў...

Што сталася з Алесем, яна не ведала... Праз некалькі хвілінаў усё было скончана: шэсць брудна-зялёных «МАЗаў»-аўтазакаў, напоўненых людзьмі — усяго амана-паўцы арыштавалі каля пціцот чалавек — ад'ехалі ад плошчы...

Марыйка абаперлася на руку, каб устаць — падлога ў машыне была мокрай і ліпкай ці то ад расталага снегу, ці то ад крыві. Агледзелася: у многіх хлопцаў былі разбітая насы, твары, значыць, можа, гэта і кроў... У цемры яна здавалася брудам на руцэ, страшным ліпкім брудам. Як у фільме жахаў...

Што з намі будзе? Куды насызуюць?.. Марыйцы падалося — за горад. Пытанне гэтае вісела ў паветры, і нехта не вытрываў і спытаў у амапаўцаў, што сядзелі і рагаталі паперадзе, — узбуджаныя, разгарачаныя, задаволенія. Ціха так спытаў: «Куды насызуюць?». Не ў амапаўцаў нават спытаў, а ў паветра.

«Как куда? В Курапаты, в карьер!» — адказ у амапаўцаў быў гатовы, і яны завяліся яшчэ больш: «Молоденъкіх будем насиловать — радуйтесь! — а остальных так расстреляем...». І тут жа да адной дзяўчыны, што была бліжэй да іх: «Вас, девушка, где расстрелять: под сосной или под берёзой?». Дзяўчына запла- кала. А амапавец не спыняўся: «Не плачь, твоя смерть будет на пользу Беларусии!». Такія жарты ў той сітуацыі нават Марыйка ўспрымала зусім не як жарты...

Прывезлі іх не ўлес, а ў сумна-
вядомы сцптрэймнік-размер-
кавальнік на Акрэсціна, у двор.
Выстрайлі ў некалькі шэрагаў
уздоўж доўгіх белых сценаў пад

святлом сляпучых пражэктараў.
«Лицом к стене! Не оборачиваться! Смотреть только вперёд! Не разговаривать!» — працягваўся той самы ўціск, каб запалохаць, асабліва моладзь, якая такой грубасці яшчэ не бачыла ні ў войску, ні ў пастарунках. «Бомжи! Шлюхи! Суки воюющие — революции

хі: сукі вонючі — революції им захотелось! Расстрелять вас всех мало...» Паўз шэрагі праішлося нейкае начальства: «Отключить мобильники! Выйти шнурки из обуви!». Потым усіх здымалі на відэа, вылучалі ў шэрагах непаўнагадовых і кудысьці адводзілі. На расстрэл? Чаго толькі не падумаеш і чаго толькі не перадумаеш за большым чатыры гадзіны стаяння тварам да сцяны на холадзе — з амаль чатырох гадзінаў ночы і да восьмі раніцы... Калі хто прасіўся ў прыбіральню — не пускалі. Марыйцы заставалася толькі «вывучаць» бетонную сцяну перед сабою — да кожнай драпінкі, да кожнай непрыкметнай спачатку шчылінкі, кожнай дробнай ямінкі і кожнага бугарка... Яна запомніла тую брудна-белую сцяну на ўсё астатнє жыццё. Стаяла і баялася толькі аднаго: упасці, бо бачыла, як адцягвалі за рукі некуды тых, хто падаў. Куды? Ніхто не ведаў. Добра, калі ў лазарэт, у бальніцу. Але тады гатовыя былі б упасці ўсе, а не стаяць тут, пераадольваючи стому і бяссілле... Спіна здзэрвя-нела, рукі, здаецца, прымерзлі да сцяны, не адварваш.

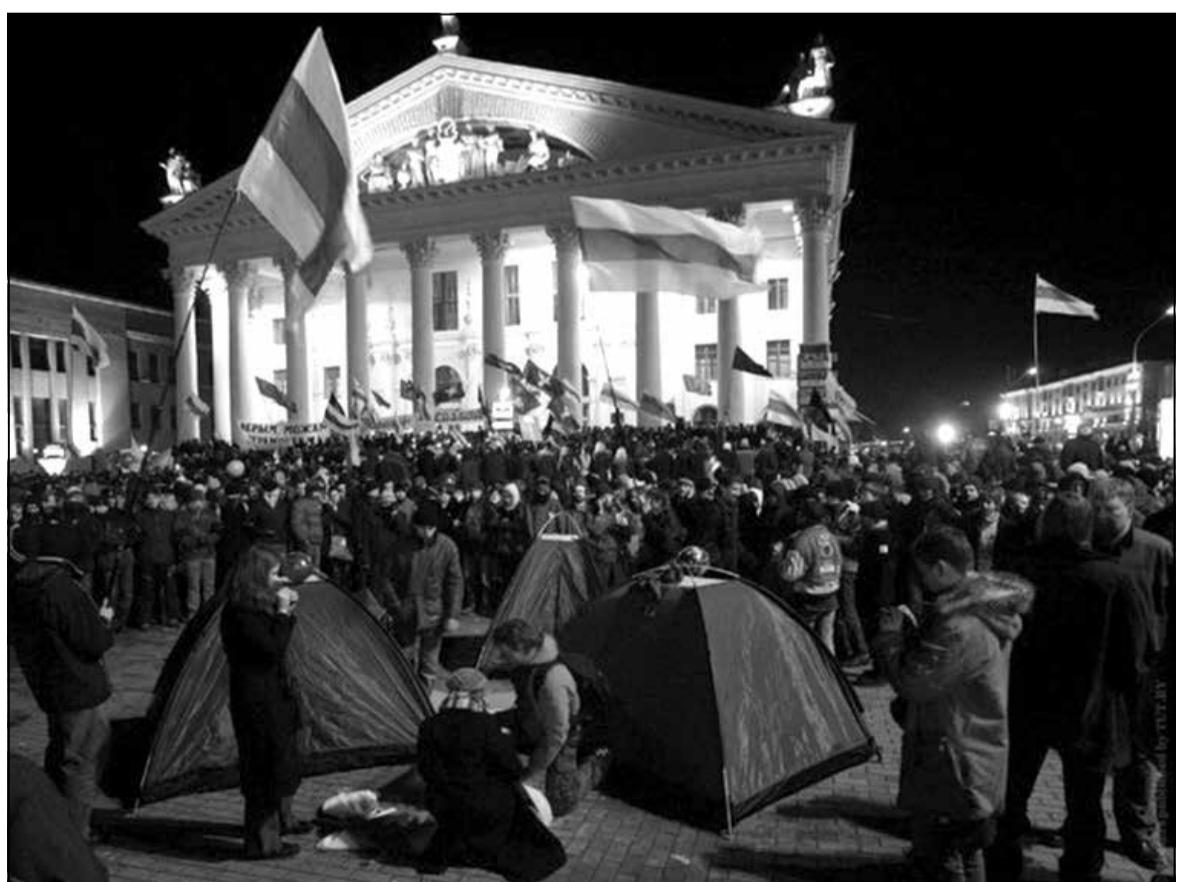
Нарэшце началі па чарзе адвадзіць у кабінет і складаць пратаколы. Фармулёўка была ва ўсіх адна — паперы, спісныя неразборлівым почыркам, ляжалі на стале перад міліцыянтамі: «Участвовал(а) в несанкционированной акции... Выкрикивал(а) антигосударственные лозунги...» і г.

Менавіта так, з літаркамі «а»
У дужках...

Суд быў кароткім. Пра неабходнасць выклікаць адваката нават і не спыталі, а яна не ведала, што можа патрабаваць. Суддзя, жанчына амаль сярэдніх гадоў, спытала: «На плошчади была?». «Была?» «Раскаіваешся?» «У чым?..» «Лозунги, как тут написано свідэтелями в протоколе, выкрикивал?» «Як і ўсе...» «Десять сутак ареста...», — яна нават не назвала артыкул, па якім асуздзіла Марыйку.

на яким асуздла Марыйку.
Марыйка зірнула на яе стомленые вочы: суддзя таксама была загнанная гэтым канвеерам ажно да абыякавасці да таго, што адбываецца, — і не стала ўдакладняць: дзесяць — дык дзесяць.

...Ішлі дні за днямі. І вось ужо заўтра, так, заўтра — на волю. Іх выпусцяць, вядома ж, ноччу, у трэх гадзіны. Фармальна выканануець закон: акурат у трэх гадзінах ночы споўніцца роўна дзесяць сутак з часу арышту. Так, толькі фармальна... Бо прычына начных вызваленняў была простай: ноччу будзе меншы розгалас і не так шмат людзей прыйдзе сустракаць вязняў. А Марыйка ведала, што «каліноўцаў» з кветкамі і шампанскім па выходзе сустракаюць дзесяткі людзей. Але што ёй тъя дзесяткі, галоўнае — яна, нарэшце, убачыць Алеся, якога таксама павінны выпусціць у гэтых ж час. І маму. Яна мо ўпершыню ў жыцці засумнівала па маме.

Турма

Уладзімір НЯКЛЯЕЎ

Паэзія**1**

Цяпер, калі ты не са мной,
Не на плячы майм, не побач,
З турмой я засынаю ў поўнач
І прачынаюся з турмой.

З турмы ў турму пішу лісты:
«Каханая мая! Святая!..».
І што не прачытала ты —
Турма ўначы са мной чытае.

Збірае ўсе да аднаго
Мае маленні, таямніцы,
І тое сніць са мной, чаго
Табе ніколі не прысніца.

Я цалаваўся з ёю ў сне,
Яна ў маіх абдымках спала!
«Ты закахаешся ў мяне!» —
Турма мне горача шаптала.

І не было такога сна,
Каб у якой нары вайчынай
Табой не снілася яна
І не была маёй жанчынай.

У пошуках уzech начных
Яна мяне ва ўсіх эпохах
Цягала тайна па сваіх
Склепеннях,
супарэннях,
лёхах.

І ўсё, што бачылі яны,
І ўсё, што чулі сярод ночы,
Турма ў мае ўплятала сны,
Якімі засціла мне вочы.

І голасам тваім турма,
Душу мне змучыўши да болю,
Шаптала, што пішу дарма
Лісты
з няволі
у няволю.

2
Каханая! Цябе адну
Кахаю!.. А турма змяёю
Шыпіць, вяртаючы са сну,
Дзе зноў табе я здрадзіў з ёю.

Ва ўсім падманка і падменка,
Яна спяшала ў сон: «Хутчэй!..».
І падала
твая сукенка
З яе аголеных плячэй.

Каб мне
табой
да ранку сніца,
Яна пярсцёнак залаты
І залатыя завушніцы
Здымала, як здымаш ты.

І кожны жэст — як твой, адзіны,
І кожны рух яе такі,
Як плаўны, лёгкі, лебядзіны,
Лягучы ўзмах тваёй рукі.

3
У скуры шоўкавай тваёй
Яна была! Былі на ёй
Твае пагорачкі і лункі,
І я падманваўся змяёй,
Адказваў ёй на пачалункі!
Яна, як выціскала дух,
Пятылёю абвівала цела,
І не адна — з табою ўдзвюх
Маёй каханкай быць хацела.
І блытаў я, не разбіраў

Яе, твае клубы і губы,
І чуючи твой голас любы,
Ад асалоды паміраў.
Я ў гэтай прорве асалоды
Нідзе не дасставаў да дна,
І прагнучы яичэ свабоды,
Стаў забываць:
нашто яна?

4
Мне ад Турмы ў турме нідзе
Няма ні сковы, ні збавення,
Паўсюль знаходзіць — і вядзе
У склепы,
лёхі,
супарэнні.

У супарэннях — цэлы свет:
Героі... здраднікі... сексомты...
Яны мяне пыталі: «Хто ты?»
Турма адказвала: «Паэт».

«Сексом ён,
здраднік,
ці герой? —
Пыталі здані. — Наш ён? Твой?..
А што паэт, дык нам не дзіва!»
Турма казала: «Ён са мной», —
І здані ўкленчвалі пачціва.

«Ты маніш!» — я кричаў. «Маню? —
Турма пыталі. — Не мяне ты
Хіба кахаеш?.. Ах, паэты!..» —
Яна ўздыхала, і шкілеты
Ківалі, доўжылі гульню.

Іх тысячы, мільёны іх
У павуцінні, пыле, цвілі,
І ў іх патыліцах — ва ўсіх! —
Чарнелі дзіры.
Іх заблі.

«За што, Турма?..»
«Ты не ў мяне
Пытайся, а ў суддзі ці ў ката...»
І здані ўсе кричалі: «Не!
Турма ні ў чым не вінавата!»

Яны сцялілі нам кілім,
На ім, не знаючы спатолі,
Кахаўся я з Турмой і Воляй,
І ўжо не помніў:
дзе я?.. з кім?

І ўсё было мне шалу мала,
І ў шале тым у міг любvi
Турма ці Воля прашаптала:
«Адна з нас лішняя. Забі!»..

5
Ах, Воля, Воля! Вольга, Вольга!
Як мала я цябе люляў,
Як я кахаў цябе нядоўга —
Адно жыццё ўсяго кахаў!
Як мала мела ты дарункаў
І нават абязантакаў іх,
Як мала ласкаў, пацалункаў,
Абдымкаў дзённых і начных!
І слоў,
якіх магла ты болей
Пачуць!.. Чаму ж не рассыпаў
Я іх пярлінамі прад Воляй,
Як на пярыне з ёю спаў?
Чаму яны цяпер, на нарах
Згадаліся, калі няма
Каму сказаць іх!..
І ў кашмарах
Начных
іх слухае
турма.

6
Як позна!..
Божа, як шкадую!
Які на волі вецер дзъзме!..
Цяпер, што хочаш, падарую
З таго,
што маю
у турме.

Лісток паперы... Скрыдлік мыла...
І нітачку... Каб ты на ёй
Той крыжык на грудзях насліла,
Які зацалаваны мной.

Каб стаўши перад абразамі,
Ці Бога ўбачыўши ў акне,
Ты ўспамінала ўсё, што з намі
Было і не, было і не...

7
А што было?
Чаго не стала?
Калі ўсяго было ў нас мала,
Дык што мы страцілі з табой?..
Нічога. Толькі ранак той
У туно тайнай нядзелю,
Калі, прачнушыся, глядзелі
Я на цябе — ты на мяне...

Ну, што яичэ?.. У тым акне,
У тых нябесах зоркі тыя,
Дзе залатыя вартавыя
Той тайнай ночы, у якой
Ты ўпершыню на дотык мой
Заплюшыла салодка вочы...

Каб нават Бог, апрач той ночы,
Нябес, дзе зоркі запаліў,
Не даў нам болей анічога,
Дык анічога больш у Бога
Я б не прасіў і не маліў...
А ў нас яичэ той ранак быў.

8
Ах, Воля, Воля! Яска, Яска!
У снах маіх струменіць ласка
Твоя — між пальцамі ручай...
Прачнуся:
Ноч.
Турма.
Адчай.

І чую: «Ты не прыручай
Турму — яна цябе прыручыць!
Спачатку прадаваць навучыць,
А потым забіваць!..»
Не ты
Казала гэта, з пустаты
Быў голас, з дальніх супарэнняў,
Дзе я блукаў між зданіяў, ценяў,
Ужо прыручаны Турмой,
Якая зданям: «Ён са мной», —
Кідала, і яны кілім
Сцялілі мне, Турме і Волі...

«З Турмой ты можаш быць нікім,
Ты з ёй... ты ў ёй... таго даволі,—
Той голас доўжыў. — Век ад веку
Турма найперш у чалавеку
Ламае не хрыбет, а дух!».

Я адчуваў: цяпер мы ўдвуҳ...

«Так, — ён казаў, — я ў той праклятай
Каменнаі камеры дзіявітай
На верхніх нарах, як і ты,
Гібей... Я рваўся з нематы
З той моваю, што даў нам Бог,
Што не жыве ў нас, а начуе,
І я не вырваўся, не змог!
Ты зможаш, калі Бог пачуе,
Як знойдзеш,
што сказаць Яму...»

9
Тайком, на вуха, аднаму
Я ўсё сказаў Яму... Ці мала,
Раз голас той, бы ў сэрцы джала,
Не вырваць — што з ім ні рабі?
Раз Воля ці Турма сказала:
«Адна з нас лішняя. Забі!»

Каго?..

Ні мне, ні ветру ў полі
Няведама —
не знаем мы:
Навошта нам турма без волі?
Навошта воля без турмы?

Бо ёсць адно — як ёсць другое,
Як дым з агнём,
агонь з вадою,
Які шалее без вады,
Як толькі тое дараюое,
Што страчанае назаўжды.

Як тая ноч... той ранак... дотык...
Як Бога шэпт на вуха ўпотай...
Як голас, у якога: «Хто ты?» —
Пытаюся, а мне ў адказ
Ручай між пальцамі — і праз
Глухія сцены чую глуха
Не шэпты Бога мне на вуха,
А стогны з дальніх, ѿмных лёхаў,
З усіх вякоў, з усіх эпохай,
І плач, і енк,
і крик нямы
З абдымкаў волі і турмы!

10
Турма ў турме — і воля ў ёй.
Усе за кратамі ў краіне,
Дзе дух крывіцкі нема гіне,
Разніты з моваю сваёй.

Ён тут. Загнаны ў самы дальны
І цесны лёх, у змрочны кут,
Ён тут са мной у катавальні,
Са мной на допытах ён тут.

І калі кат мяне катуе,
І боль дратуе нажавы,
Крывіцкі дух мяне ратуе,
Хоць сам ад болю ледзь жывы.

Як ён Турме не даспадобы!
Яна калі яго заўжды
У чорным, нібы ў дзені жалобы,
Бурносе, нібы ў халады.

Змушае жыць каля парашы
На крапіве і лебядзе,
Не дакладзе паўмісы кашы,
На лусту хлеба абкрадзе.

Найлютому аддасць канвою,
Каб той зламаў,
скруціў у рог!..
Ён дух... ён вольны... ён з Турмою,

Са мною б развітаца мог.
Але ў падменным і падманным,
Кайданым і закратаванным
Турэмным сваеце, у лайне
Мой дух з хрыбтом пераламаным
Не пакідае ўсё ж мяне!

Ён сам абраў такую долю:
Цягнуць мяне з ярма, з дзярма, —
І ненавідзіць болыш, чым Волю,
Яго
райнівая Турма.

11
Ах, Воля, Воля! Доля, Доля!
Ты ёсць — і гэлага даволі.
Няхай турма,
няхай адчай,
Усё — між пальцамі ручай...

«Не прыручай, не прыручай,
Як кошку, волю, — чую голас. —
Няхай спазнае холад, голад,
Як рысь,
што выгнана з нары,
У высь
узвые на гары,

Напоўніца той сілай дзікай,
Што смерчы круціць і віры —
Тады яе ў кулак збяры
І бі, як дзідаю, як пікай,
У чалавечым гушчары,
Крыві не баючыся! Так
Кроў вольная, яна — святая,
Як на Галгофе, на крыжы...

Вось дзіда.
Бі.
І не дрыжы.
Адна з іх лішняя...»
Якая?..

12
І ўдарыў я! І кроў густая
Лінула з дзіды, з вастрыя!

Чыя?..
Тут здані! Тут пустая
Турма ў турме!.. «Яичэ тут я...» —
На вастры змяя шытала,
Круцілася, нібы кіпела,

Фота www.politeka.net

Спаўзала з дзіды на кілім,
І чую на кіліме тым:
«З Турмой ты можаш быць нікім,
А з Воляй быць героем трэба,
Чапляцца, нібы дым, за неба,
І таяць, нібы ў небе дым,
Дзе так бязмежна, так трывожна,
Дзе свет драпежны, свет варожы,
А тут ты ў ўёллай агарожы,
У чэрэве майм...»

Чым?..

13
«Чым? Чым? Чым?» —
Пытаем верабейка ранкам
За кратамі.
— Ты быў кахранкам
Турмы і волі, — кажа зноў
Той голас. — Ты прайшоў празкроў.
Забіў. Ты выбраў паміж раем
І пеклам...
— Што?
— Мы выбіраем
Не волю ці турму. Любоў,
Або нянавісць — вось наш выбар.
— Тады чыё я сэрца вырваў?
З кім біўся я?.. Каго забіў?
— Ты ўсіх забіў, каго любіў,
Бо меў да іх любоў сляпую,
Яку ты, як дзіду тую
Кідаў — а раптам пападзе!
Не ў сэрца, дык у сэрцавіну!
І дзе твае кахранкі? Дзе
Твае сябры? І дзе краіна,
Яку слепа ты любіў?
І дзе народ, які ў ёй быў,
Які, як зваць яго, забыўся?..
Збылося ўсё, а ён не забыўся!
І ўжко не збудзеца...
— Чаму?
— Бо любіць волю, як турму!

14
О, Божа! Толькі аднаму
Табе
магу сказаць такое!
Народу — нельга! Ён — святое!
Яго нічым не зачапі!..
— Як хочаш піць — бяры і пі,
Іначай смагу не спатоліш, —
Той голас доўжыў. — Так і з волі!
Як хочаш волі, дык бяры
Яе aberuch! І памры,
Але трымай яе aberuch!
Хай рыкае драпежным зверам,
Рве жылы, пырскае крывей —
Пікроў яе! Яна тваёй
Крываю стане! І ніколі
Ты ўжко не зможаш
жыць без волі!..

15
І піў, не знаючы спатолі,
Якроў тваю! Кінела ў ёй
Кахранне, пырскала крываю,
Сцякала па грудзях, якія
Я цалаваў, і па клубах,
Якія абдымалі, і ў пах
Струменіла з клубоў, і тыя,
Акругла-пругія, літыя,
Як рыбы, то нырца давалі
Да дна жыцця, то, як дзве хвалі,
У вышины ўздымалі, дзе
Няспраўджанае ў чарадзе
Чакае спраўджання, дзе вечны
Шлях семені, што ў небе Млечны,
А ў нетрах вулканічны шлях:
Шлях лавы, магмы, плазмы...
«Ах!..» —
Ва ўлонне!.. і глыбей!.. і болей!..

Каб Воля нарадзіла Волю!..
З крыві і болю!.. тут!.. пры мне!..

16
«Турма народзіца ў турме!» —
Пачуў я голас, у абдымку
З Турмой прачнуўшыся...
— Дзяўчынку
Ты ад мяне хацеў бы мець, —
Турма натолена спытала, —
Каб Воля я дачку назавала,
Спляюшкала яе — і ў клець?..

17
Ах, воля, воля! Што хацеў,
Апроч цябе?.. Даљбог, нічога!
Калі ты не са мной — дарога
Ёсць да цябе, якой іду.
Я не люблю цябе:
ваду
не любіць —
проста п'юць, бо смага.

«Хіба табе са мною блага? —
Пытала голасам тваім
Турма. — Глядзі, які кілім
У нас для ўчехі... Я ж казала:
Ты закахаешся ў мяне...»
«Не!..»
«Ціха... Ціха... Праміне
Усё... На свеце ўсё мінае,
Апроч кахрання, а каҳае
Цябе адна Турма, яна
Адна заўжды цябе чакае
І верная табе адна
Яна... Ідзі ў яе... Ідзі...»

18
І да ўсявышнія суддзі
Ўзмаліў я: «Не судзі! — і з лёхай
Рвануўся крык з усіх эпохай
Насустроч воклічу майму:
«Мы любім волю, як турму!
І ненавідзім так, як любім!..».

19
— Вунь здані... Гэта ўчора — людзі,
Што сёння ценямі снуюць, —
Казаў мне голас. — Кружакъ роем
Сексомы,
здраднікі,
героі...
Якія ў іх блукаюць мроі,
Якія жарсці ў іх жывуць?
У тым?.. У гэтym?..

Гэй, шкілет,
Ты хто?..
— Паэт.
— За што ж забілі
Цябе?..
— За тое, што паэт.

За тое, што мяне любілі.
— Любілі?
— Так.
— А хто любіў?
— Усе. І тыя, хто забіў.
Яны ў турме мне волю далі.
Турма і Воля абдымалі
Мяне — і клалі на кілім,
Шапталі на кіліме тым:
«З Турмой ты можаш быць нікім,
А з Воляй быць героем трэба,
Чапляцца, нібы дым, за неба,
І таяць, нібы ў небе дым...»
— Я гэта чую!.. Даволі! Досыць!
— Маўчу, маўчу... Калі так просяць,
Дык калі ласка... Але дзіва:
Я здань,

я прывід столькі год,
А сёння мне чамусыці дзідай

Прабілі сэрца навылёт!
І кроў лінула... з пылу... з цвілі...
Жывая... Хоць мяне забілі
Даўно...
— А хто цябе забіў?
— Мой брат, які мяне любіў.
Турэмны кат.
— Ты быў кахранкам
Турмы і Волі?
— Так... I ранкам
Яны прыйшлі і павялі...
— Куды?
— Да катам...

20
— На зямлі,
На волі і ў турме дарога
Адна, — той голас доўжыў строга. —
У іх абдымках ты самога
Сабе не знойдзеш, будзеш тым,
Хто выбраў нары ці кілім...
Калі ты чуеш шэнты Бога,
Будзь з Ім — і болей ані з кім!

21
— Ты будзь майм, майм, майм,
Са мной, адзінаю, адзіным... —
Шытала голасам змяіным
Турма...
Дык не яна на дзідзе
Круцілася?!.
«Хай Воля прыйдзе!» —
Я крыкнуў...
І ўсю ноч Турма
Шапталала мне: «Яе няма...
Яе ніколі ўжо не будзе,
Бо ты прабіў ёй дзіду грудзі
І вырваў сэрца, выпіў кроў...
Цяпер ты вольны... Рык звароў,
Крык птушак гэткі самы вольны,
Як ты, як дух твой неспатольны,
Што прагнє волі зноў і зноў...».

22
— Праз волю я згубіў любоў?
Праз волю загубіў паэт?..»
«І не шкадуй, згубіўшы гэта
І ўсё, што згубіш, — доўжыў дух. —
Ніякіх страт, ніякіх скрух
Не бойся! Бо нічога болей,
Чым кроў, пралітая за волю,
Няма чысцей,
няма свяцей.
І кроў старых, і кроў дзяцей,
І кроў кахраных волі варты!..»

23
Нябесны Ойча! Як я ўпарты
Рабіў ўсё, што мог зрабіць,
Каб страціць волю! Не здабыць,
А страціць!.. Як так выйшла, Ойча?..
Са мной?.. З усімі?.. Ты аднойчы
Даў волю ўсім нам! Без крыва!
Праз ласку Боскую!.. «Жыві, —
Сказаў Ты ўсё, — у гэтym людзе,
Бо без цябе яго не будзе,
Бо без цябе ён прападзе!..»
Мы пропадаем, Ойча!.. Дзе
Воля?!.
Як?.. Чаму згубілі
Яе мы, Ойча?..

24
— Не любілі,
Таму згубілі, — мовіў дух. —
Затое кожны свой катух
Займеў... Хай цесны, але з кашиай
Прасянаі... З нарамі, парашай:
Паеў, пастаў... Вунь і кілім
Пасцелены... Турма на ім
Гуляе ў волю, непрыкрыта
То з гэтym цешыцца, то з тым...
Народ прасяяўся праз сіта:
Пустое ўсё ва ўсім пустым.
Няўтульна з волія вам. Не сыта.
А дзе вам сыта? Ля карыта.
А дзе карыта? Там, дзе хлеў.

25
І з дальних лёхай даляцей
Задушны стогн, жалобны спеў
Усіх
загнаных у скляпенні,
Тых,
хто пракляты ў пакаленнях
Праклёнам даўніны сівой:
«Бадай бы вам цягні камені

На дом чужы, а не на свой!»

26
Нябесны Ойча! Той праклён
На ўсе вякі? Такі наш кон:
Згубіць сваё і жыць з чужога?..
Такі наш лёс
на волі Бога?

Дом,
што не воляю сваёй
Пастаўлены,
стас турмой!

Турма — не сцены.
Для турмы
Не камяні сабраны. Мы.
Мы — краты і ключы астрога.
Без волі Бога быць нічога
Не можа! Волас не ўпадзе
Без волі Бога!..
На Судзе
Ахвяры зліцаў, згубы, страты,
Спытаюць: «Хто ў тым вінаваты?..»
Ніхто, ніхто! Турма і каты
Не вінаваты!
Доля... Крыж...
Турмой і Воляю
паміж
Ударыў я! Паміж вякамі,
Што выцікалі волю з нас,
З якіх крываю ліўся час
І глінай застываў, пяскамі,
Ставаў балотамі, а намі —
Ніяк,
ніяк,
ніяк!..

I з прорвы часу быў мне знак:
Вякі рассунуліся, як
У парадзікі дол — і ў доле
Я ўбачыў немаўлятка:
Волю!

27
«Мой Ойча! Што рабіць мне з ёй?..»
«Прыняць! Яна з тваёй крываёй!
Гадуй яе! Перахварэй
На ўсе хваробы... З ёй дурэй,
З ёй весяліся, плач... Няхай
Яна палюбіць гэты край,
Ці ўзненавідзіць, як спазнае,
Што тут салодкі вінаград,
Дзе ні садзі — не выспявае,
Тут застаецца братам
брата,
Які ў патыліцу стравяе!
Няхай ці добраю, ці злой
Яна ўзрасце, але сваёй
Узгадаваная зямліёй,
Не дзічкай на пустэльнай выспе,
Не риссю, кінутай у клець,
Яку ты ў вязніцы высніў!..

I воля ў часе мусіць выспець —
I вы для волі ў час саспець.
Прымі яе. Гадуй. Спялі.

Няхай расце. Няхай мужае.
Зямля і воля на зямлі —
Або свая, або чужая».

28
Сцяна між намі межавая —
Турэмная сцяна. Ах, Яска!
Даруй, даруй мне, калі ласка,
Сцяну! Вы, камяні ў сцяне,
Даруйце мне, даруйце мне!
Вы ў садзе камянёў маглі
Ляжаць — ды воля на зямлі
Альбо свая, альбо чужая!..

Яна ў вязніцы выжывае
У гэтym краі страт і скрух,
Але расце, але мужае,
І разам з ёй мужае дух,
Якому толькі воля трэба —
Нічога болей!..

Гэты дым,
Які чапляецца за неба
І расце высока ў ім...

Загад

Міхась ЗІЗЮК

Кабінет начальніка райадміністрації Сагдзевіча знаходзіўся на другім паверсе. Малады ўчастковы Корзун хуценька праўбягся па затаптанай на веднікам лесвіцы, пастукаў у дзвёры і, не чакаючы адказу, увайшоў. Калі Сагдзевіча сядзелі аператары ўнікі старшы лейтэнант Мыскавец і маёр Жалібоўскі з аддзялення крымінальнага вышуку. Корзун хацеў далажыць, што з'явіўся па загадзе, але начальнік спыніў яго і кінуў, каб ён сеў побач з аператары ўнікімі.

— Значыцца так, — Сагдзевіч падцягнуў да сябе нейкую паперу. — Я вызываў вас вось чаму. Вы ведаеце, што хутка выбары. Мы павінны забяспечыць грамадскі парадак на выбарчых участках, не дапусціць зрыву выбараў. Гэта зразумела?

Падначаленая згодна кінула. Корзун таксама хітнуў галавою, хоць да яго пакуль не дайшло: куды ж хіліць сваю прамову падпалкоўнік? Вядома, міліцыя забяспечыла грамадскі парадак, міліцыянты пачалі ўжо дзяляць сілы на выбарчых участках, але чаму яго вызвалі сюды? Ён і так гэта ведае. Зрэшты, Мікола тут чалавек новы, служыць толькі падзяда, можа, і пачне штосыці спецыфічнае, міліцыйскае. Насамрэч Корзун не надта хацеў служыць у міліцыі, ды выйсця не было. Вышэйшую адукцыю атрымаў на платнай аснове, на працу нідзе не бралі — у невялікім раённым гарадку атрымала годны заробак складана. У сталіцы ні жылля, ні радні, з працай па спецыяльнасці таксама няпроста. Дзядзька Стась, матчын брат, працаваў пайсці сюды, абыцца дапамагчы. Маці ўзрадавалася: а як жа, стабільны і неблагі заробак, нейкі ільготы, дый на адзенне грошай менш пойдзе. Угаварыла яго. И вось цяпер участковы інспектар міліцыі лейтэнант Корзун сядзіць у кабінцы начальніка РАУС Сагдзевіча.

— Дык вось. З абласнога ўпраўлення ўнутраных спраў прыйшла папера. У ёй нам прадпісаны правесці ўсе неабходныя мерапрыемствы па недапушчэнні розных эксплескаў, акцый пратэсту з боку так званых агітцыянераў. У нашым гарадзе знайшоўся такі, як бы гэта мовіць, «свядомы», які каламуціць і псуе нам усю справа-ваздачу. Ён, Корзун, жыве на тваім участку. Мяркую, ты ведаеш, пра каго я?

Так, Мікола зразумеў, пра каго вядзе гаворку падпалкоўнік. На вуліцы Савецкай у шматкватэрным доме жыву́ былы настаўнік матэматыкі Цішынін. Некалі ён вучыў і Корзуна. Акрамя таго, што Павел Іванавіч выдатна ведаў саму матэматыку, ён так захапляльна і даступна ўмей вікласці матэрыял, што яго разумелі нават цяжкадумы. У школе яго паважалі. З Цішыніным у Корзуна ў адзінаццатым класе адбылася адна гісторыя. А ўсё з-за дурнога дзіцячы-юнацкага «а табе слаба».

Перад дыскатэкамі, якія праходзілі па суботах у мясцовым Доме культуры, хлогцы заўсёды спрабавалі знайсці нешта для «тонусу». Калі задавальняліся півам, а калі знаходзілі і што мацнейшае. Неяк Корзун ляпнуў, што ён яшчэ той «мацак», што можа выпіць хоць паўбутэлькі і не захмеляецца. Дайшло да спрэчкі, прыйшлося трymаць слова. Захар Хмялеўскі (і прозвішча якраз жа ў тэму) на агульныя гроши набыў бутэльку гарэлкі. Перад дыскатэкаю Мікола выжлукці палову. Як — і сам не разумее. Пасля пайшлі ў Дом культуры. Корзуна, канешне, хутка «разабрала», але ён трymаўся. Хвілін праз дваццаць зразумеў, што сюды хутка з'явіцца дзяжурныя педагогі і міліцыя, якія заўсёды трymалі дыскатэку пад кантролем, і ён загрыміць у міліцию. Мікола здолеў выбрацца на вуліцу, там яго званітавала. Трапіла і на адзенне, і на чарвікі. У такім стане яго знайшоў Цішынін. Павел Іванавіч дапамог дайсці да калонкі, адмыцца, пасля адўё да сябе, адпаў і нейкімі таблеткамі і моцна гарбатаю, на таксі адўё дахаты. Больш пра тое здарэнне так ніхто і не даведаўся, нават маці нічога не зразумела, а Цішынін нікому не сказаў. Аўтарытэт Корзуна ў вачах аднакласнікаў узнік: сапраўды «мацак», пратyмаўся.

Цішынін па нацыянальнасці рускі, некалі прыехаў сюды за жонкай, мясцовай жыхаркай. Асёу у райцэнтры, пайшоў на працу ў школу, вывучыў беларускую мову, стаў яе актыўным прыхільнікам і ўступіў у апазіцыйную партыю. Безумоўна, такога раёнае кіраўніцтва дараваць не магло. Цішынін застаўся без працы. Але ён знайшоў выйсце: стаў індывідуальным прадпрымальнікам, заняўся рамонтамі, і заадно і рэпетытарствам. Цішынін ведаў як добрага майстра, здольнага педагога, да яго ішлі і кліенты, і дзеці, таму без працы ён не сяд-

— Значыцца так, — Сагдзевіч падцягнуў да сябе нейкую паперу. — Я вызываў вас вось чаму. Вы ведаеце, што хутка выбары. Мы павінны забяспечыць грамадскі парадак на выбарчых участках, не дапусціць зрыву выбараў. Гэта зразумела?

зёў. Хапала Паўла Цішыніна і на грамадскую дзеянісць. Ён збіраў подпісы пад рознымі заявамі аб парушэнні правоў жыхароў горада, удзельнічаў у акцыях пратэста ў сталіцы, спрабаваў арганізоўваць пікеты і пратэсты ў райцэнтры. Усім гэтым ён пісаваў нервы раённаму начальніству, якое змянялася ў твары пры адным толькі ўспаміне аб Цішыніне.

— Дык вось, — зноў паўтарыў Сагдзевіч, павысіўшы голас, — на вас ускладаецца абавязак правесці прэвентыўнае затрыманне гэтага самага «свядомага». Да выбараў застаўся тыдзень. Цішынін павінен сесці сутак на дзесяць — тады ніхто не будзе баламуціць і падбухторваць народ. І каб камар носуне падтачкі. Гэта зразумела?

Падпалкоўнік утрапіўся ў падначаленых. Аператары ўнікі згодна заківалі галавамі. Мікола не мог уціміць: на якой падставе

яны затрымаюць Цішыніна, якія доказы супраць яго прадставяць у судзе?

— Корзун у нас пакуль што малады, аператары ўнікі аbstаноўку разумее слаба. Таму старшым прызначаю капітана Жалібоўскага. Да зыходу дня далажыць мне аб выкананні. Можацца ісці.

Сагдзевіч апусціў паголеную лабатую галаву ў паперы, даючы зразумець, што інструктаж скончаны. Міліцыянты спыніліся ў прыменным пакоі.

— Так, пайшлі на вуліцу, пакурым, там усё і абліяркем. А то тут вушэй шмат, — буркнуў у працу-руды вусы Жалібоўскі. Брыдка лаяўся на вуліцы, гучна крычаў, чапляўся да людзей. Для вас, участковых, самы просты артыкул.

— Дык ён жа ў кватэры будзе. Як жа напішу, што ён да некага чапляўся і лаяўся? Я не буду складаць такі пратакол.

— Ты што, тупы?! — ужо заўлаў маёр. — Ты загад начальніка чӯ? Чӯ! Вось і выконвай, не задавай мне дурных пытанняў. А то пойдзеш з воўчым билетам. А што такое мець яго ў нашым гарадзе, мне табе тлумачыць не трэба. Так што рыхтуй пратакол і асадку.

— Вам лёгка гаварыць, — зноў заўпарціўся Корзун, — а мне прышыноцца парушэнне законнасці. Дык нядобра гэта: хлусіць, фальсіфікаць справу, невінаватага кінуць на дзесяць сутак.

— Не хвалюйся, ніхто цябе не зачэпіць, — больш спакойна, але холадна аdkазаў Жалібоўскі, — за гэта толькі пахвальца. У судзе праблем не будзе — гэта дакладна. Мы з Ягорам выступім сведкамі, усё пройдзе як па маслу. Так, Ягор?

— Так, Алег Іванавіч.

Машына спынілася каля патрэбнага пад'езда.

— Ідзі, чаго сядзіш! — гукнуў маёр.

Мікола нехадзя вылез з машыны. Калі пад'езда, наспраць адзін аднаго, сядзелі два каты, руды і чорны, енкатам запалохваючы суперніка. Руды спрабаваў ударыць лапаю чорнага, а той пачынаў енчыць яшчэ гучней.

Рой думак круціўся ў галаве ў Корзуна. Што ж рабіць? Адмовіцца? З'ядуць жыўцом, Жалібоўскі выдаст Сагдзевічу ўсе падбязнасці, стоядсоткава вытураць з адпаведным запісам. Лепш сканаць, што Цішыніна няма дома — хай шукаюць. Але калі ён націснуў на кнопкадамафону, то зауважыў, што за спіною стаіць Мыскавец. Так, Жалібоўскі не дурань.

— Хто там? — адазваваўся мужчынскі голас.

— Цішынін Павел Іванавіч?

— Так.

— Гэта ваш участковы Корзун.

Мне патрэбна задачаў вам не-калькі пытанняў.

— Заходзьце.

Дзверы адчыніліся. На Міколу глядзеў хударлявы мужчына год сарака піяці з гладка паголеным тварам і ранняю сівізною на скронях.

— Слухаю вас.

— Павел Іванавіч, вам прыйдзеца праехаць з намі, — з-за спіны Корзуна выйшаў Жалібоўскі.

— Гэта з якой яшчэ нагоды? Мяне ў нечым адбівачаўць?

— спакойна і ветліва спытаў Цішынін.

— Не, мы проста павінны высьветліць некаторыя пытанні, якія маюцца дачыненне і да вас. Таму мы павінны праехаць з намі, — настойліва паўтарыў маёр.

— Я знаходжуся ў сваёй кватэре, нічога не парушаю. Да таго ж у дадзены момант я праводжу заняткі. На вашыя

пытанні я могу адказаць у іншы час. Выпісвайце павестку, я прыйду, — гэта ж спакойна адказаў гаспадар.

— Вы не падпрацоўкаўаеся законным патрабаванням спрацоўніка міліцыі. Ягор, бранзалеты.

Мыскавец выцягнуў кайданкі і ў адно імгненні зашчапіў іх на руках Цішыніна. Той не стаў спрацоўляцца, адно спакойна сказаў:

— Вы дарма так робіце. Я буду скардзіцца на вашыя дзеянні.

— Ды калі ласка, — ухмыльнуўся маёр. — Сколькі зайдзе.

Цішынін сабраўся, пазваў з пакоя напаложаную дзяўчынку, нешта шапніў ёй на вуха, тая хуценька пачала апранацца.

Цішыніна адвялі ў кабінет Жалібоўскага. Мікола выцягнуў паперы, паклаў перад сабою.

— Афармляйце, — сказаў Жалібоўскі і некуды выйшаў.

— Можа, нарэшце вы мне ўсё патлумачыце, маладыя людзі? — Цішынін запытальна паглядзеў на міліцыянта.

Корзун, не падымаючы галавы, моўчукі стаў пісаць.

— Вы абвінавачваеся ў падрушэнні грамадскага парадку на вуліцы, брыдкалоў і непадпрацаванні законным дзеянням супрацоўнікаў міліцыі, — адказаў Мыскавец. — Вы будзе затрыманы да раніцы, а заўтра суд разгледзіць вашу справу.

— Вось як, — горка ўсіхніўся Цішынін. — Ня ўжо вы не разумеце, хлопцы, што некалі вам давядзецца адказацца за свае дзеянні?

— Адкажам, калі спатрэбіца,

— Мыскавец выцягнуў з шафы нейкую папку і зрабіў выгляд, што паглядзеў ў чытанне.

У Корзуна гарэлі вушки. Счырванелы, як бурак, угнуўшы галаву, ён моўчукі пісаў пратакол. Скончыўшы, працягнуў паперу Цішыніну на подпіс.

— Я нічога падпісваць не буду, — заяўіў Цішынін.

Корзун пакінуў пратакол на стале і сказаў Мыскавецу:

— Самі адпраўляйце яго ў малпоўнік. Мне трэба ісці, у мене яшчэ справы.

Выходзячы, ён ціха сказаў Цішыніну:

— Прабачце, Павел Іванавіч.

На наступны дзень Корзун зайдзе ў кабінет да інспектара па кадрах, працягнуў яму ліст паперы. Прачытаўши яго, той здзіўлена ўтрапіўся ў Міколу:

— Ты што, забыў пахмаліцца? Што ты напісаў?

— А ты што — не бачыш? Радар. Там жа чорным па белым напісаны: прашу звольніц мяне.

— Ды гэта я бачу. Але ж ты працуеш толькі паўгодзі

Гэтая сістэма не ведала любові

Крысціна
БАНДУРЫНА

**Неба падаецца такім
далёкім і неабсяжным, калі
ты маленькая, а блокі на
ім – вялікімі ды імклівымі.
Яны ляцяць так хутка –
толькі паспявай сачыць.
Глядзіш на іх, шукаеш
знаёмыя малюнкі і яшчэ
не ведаеш, што яны, гэтая
спрытныя камякі ваты,
забіраюць з сабой час.**

вось табе ўжо 10, 18, 28...
Здаецца, толькі адсвятковалі
Новы год, якуже вясна: кветкі,
святы і... COVID. Зачыняеш
вокны і дзвёры, засынаеш,
прачынаешся – а ўжо лета. Рас-
пушцілася, адквітнела, запякло.
Паловы года, лічы, няма. Дзе,
калі і што было?..

Кожны наш ціперашні дзень,
дзень барацьбы – з эпідэміяй
каранавіруса, з хлуснёй і
бяспраўем, – можна лічыць за
месяц, а то і год, па шчыльна-
сці падзеяў, па напружанацці і
вымаганні эмоцый. І таму мне
падаецца, што тэкст, напісаны
пару тыдняў таму, я чытала
даўно-даўно – але ён дагэтуль
актуальны. Балюча актуальны.

Я маю на ўвазе той пранізлі-
вы ліст, які культуролаг Юлія
Чарняўская напісала Святлане
Ціханоўскай. Не бяруся мерка-
ваць, які пасыл туды закладвала
сама Юлія Вісарыёнаўна, але
для мяне гэта тэкст пра любоў
і страх, пра адчай і цярпенне,
смеласць, стрыжань, годнасць,
уменне браць на сябе адказнасць
і трываць удар. Ісці за любімымі,
быць з імі да канца, да апошняй
кроплі – жыцця, сіл, страху.

Гэта тэкст пра час, якога ў
нас няма.

Я не ведаю, як так атры-
малася, што мы сталі жыць у
антыўтопії, але мы ў ёй жывём.
Няма патрэбы апісваць гэты
свет: кожны, хто хоць раз ад-
крываў Оруэла ці глядзеў «Га-
лондныя гульні», ведае, пра што
ідзе гаворка. Цікава іншае: як

у гэтай антыўтопії з'яўляюцца
героі. У нас ужо быў свой калек-
тыўны Уінстан Сміт, цяпер жа,
відаць, настаў час Дагні Тагарт.
Што праўда – той Дагні Тагарт,
якой пакуль яшчэ патрэбны
Джон Голт.

Сёння жанчыны ідуць у
палітыку, выходзяць у публіч-
ную прастору, лезуць у аўтазакі,
страчваюць працу, пражываюць
штодзённасць за сябе і за сваіх
блізкіх. Маці, сёстры, жонкі, ка-
ханыя, сяброўкі, людзі, якім не
знайшлося і, верагодна, не знай-
дзеца месца ў ціперашнія Кан-
стытуцыі... Кожнай з нас баліць
за кагосяць: за сябе і за тых, каго
мы любім, – а мы ўмееем любіць.

Мы зведалі гэта на сабе: тыя
хвіліны, што мы праводзім раз-
ам, не маюць цаны, таму што
нават не заўтра, а проста цяпер
нас могуць выкрасіці з вуліцы і
пасадзіць за краты, пазбавіць
магчымасці гаварыць, бачыць,
быць побач.

І проста цяпер нас можа не
стачаць.

Мне страшна. Быць не са-
бою; не там, дзе хочацца быць;
гаварыць не тое, што думаю;
рабіць так, як загадаюць; ха-
вацца; знаходзіць апраўданні;
рабіць менш, чым магу зрабіць;
разлічваць, што нехта зробіць
за мяне... Я не ведала, што для
мяне самой мусіць быць дастат-
ковым дзеяннем. Не ведала, па-
куль сама не выйшла на вуліцу.
...Некалькі дзён мы не моглі
убачыцца – з розных прычынаў.
За паўгадзіны да сустэрэы яна
пазваніла мне і сказала, што не
прыедзе: таму што з усіх бакоў
людзі – мірныя людзі, якіх
«цісне» АМАП. Па голасе было
чуваць, што яна напужаная, – і
я зразумела, што ўсё сур'ёзна.

Аналізуочы цяпер, з ад-
легласці, нашу размову, я здзіў-
ляюся: так не бывае – але ў той
момант мяне затапіла пяшчотай
і страхам, нястрымным жа-
даннем абняць яе і трymаць як
мага бліжэй да сябе. І першым
парывам было ехаць. Як была,
не сабраўшыся, ехаць туды, каб...
Каб што? Быць побач. Каб аба-
раніць і падтрымаць, калі трэба.
Каб разам выбрацца.

Але я зразумела, што не па-
спею. Не паспею даехаць з
іншага канца горада. А калі і
паспею, то магу не прабіцца і
не знайсці. І таму адзінае, што

заставалася, – сачыць за сітуа-
цыяй здалёк: па фотаздымках,
відэа і стрымах.

Мне вельмі знаёмы гэты
стан: цела дзервяне, ты за-
стываеш, напружваючы па
максімуме слых і зрок, каб не
ўпусціць ні адной дэталі, аніво-
днага гуку. А ўнутры ў гэты час
усё падобна да пякучай вадкай
лавы, якую немагчыма выплю-
нуць вонкі. Так было кожны раз,
калі мой п'яны бацька пачынаў
скандаліць. Я не магла спаць:
мне фізічна неабходна было
ведаць, што мама жывая. Пакут-
ліва было чуць абрэзы, крыкі,
грукат, я захлыналася крыйдай,
але не магла не слухаць – гэта
была гатоўнасць у любы момант
уlezci ў бойку, каб абараніць.

...Атрымаўшы паведамленне
з кароткім, але такім чаканым
«усё добра», я нарэшце змагла
рухацца. Напружанне ўнутры
патрабавала выйсця. «Я праста
выйду на вуліцу», – думала я.

Доўгія-доўгія ланцужкі
жоўтых і чырвоных агенчыкаў
на «Праспекце Пераможцаў».
Гудзенне не сціхала да самай
Нямігі. Упершыню гучныя гукі,
якія вечна мяне палохалі, пада-
валіся музыкай, і музика гэтая
выклікала ўва мne шмат любові
і ўдзячнасці.

ДАІшнікі перакрывалі пра-
спект. Ужываце варушыўся му-
рашнік нервава. «Мо хіба картэж
які», – наўна супакойвала я
сябе, па-

ішла да Палаца спорта. Рэдкія
мінакі спакойна рухаліся насу-
страч мне, уздоўж дарогі пра-
гульваліся парачкі, на кожны
гудок аўтамабіля людзі ўсмі-
халіся адно аднаму, быццам ве-
далі нешта таемнае, што нельга
прамаўляць уголос. Анічога не
выдавала на тое, што праз не-
калькі соцені метраў, на іншым
баку моста людзей кідаюць у
аўтазакі.

За наўтрапам не было відаць
АМАП.

Калі хваля людзей крыху ск-
лынула, я ўбачыла два аўтазакі
на Плошчы Свабоды. Людзі бе-
глі, штурхаючы мяне плячыма.
Я бегчы не стала, але імпульсі-
на, разам з астатнімі, паскорыла
крок – і праз некалькі метраў
спынілася.

Найважнейшы момант таго
вечара і, можа быць, адзін з
самых важных момантаў майго
жыцця – калі я вырашила, што
не буду ўцякаць. Калі я зразу-
мела, што менавіта да гэтага і
ішла: быццам блізкі чалавек ўсё
яшчэ там – і я ішла, каб быць
побач. Быццам я не баюся – я
больш не баюся таго, што мяне
схопяць, затрымаюць, будуць
біць. Момант, у які я канчаткова
зразумела, што мне страшна
іншае: я баюся страціць сваіх
любімых.

У гэтае самае імгненне у
Верхнім горадзе пачалі крычаць
«Жыве Беларусь!», і я, забыўшы
пра тое, што рызыкую быць
схопленай, застыла ля парапета:
ніколі яшчэ гэтае месца, запо-
ненае людзьмі і машынамі, не
было такім прыгожым, ніколі
яшчэ слова не былі такімі
важнымі для мяне...

Вядомая ва ўсім свеце чор-
ная ўніформа павінна была
выклікаць у людзей павагу
і страх. Убачыўшы зграю
АМАПа, ніякай павагі я не
адчула. Так, гэта быў страх,
але іншы страх, асаблівага роду –
які працінае наскроў, калі
ты бачыш напятыя постасці ды
пустыя вочы і разумееш, што
людзі наступаць цябе гато-
вия на ўсё. Яны на сваёй
тэрыторыі, і гульня ідзе
па іх правілах...

Гэтая сістэма ніколі
не ведала любові, і таму
метадычна цісне любяя яе
праявы там, дзе бачыць, раз-
лічваючы на тое, што з ёю –

любоў – будзе гэтак жа, як з
логікай, мараллю і сумленнем.

Але рэч у тым, што гэта, можа
быць, адзінае ў свеце, з чым
гульня немагчыма. З любоўю
не гуляюць. Ёю немагчыма
падмануць, запалахці, раз'яд-
наць. Любоў – гэта тое, што
дапамагае перамагчы страх,
што прымушае аўтэнтычнага
чакала, ісці, трываць, чакаць і
перамагаць.

...У нас абіраюць надзею на
змены і веру ў лепшае. Мне
таксама падавалася, што яны
перамогуць, што яны мацней-
шыя. Прарваўшыся праз паставку
АМАПа на Нямізе, я пайшла да
Кастрычніцкай, яшчэ не веда-
ючы, што метро не працуе. У
кавярнях на Леніна людзі спа-
койна елі свае сушки, пачягалі
віно з прыгожых бакалаў, усмі-
халіся адно аднаму. Аддзеленая
ад мяне школа, яны зноў ствара-
лі адчуванне іншай краіны,
двух паралельных сусветаў. Там
людзі ўпэйненыя, што законы
працаюць...

Праспект жыў. Ланцуг быў
няшчыльны, хаатычны, але
трываўся: людзі прыходзілі
і сыходзілі, заставаліся – па
абодва бакі дарогі. Насупраць
мяне праз дарогу стаялі нават
ля міліцыйскай машыны, і я з
трывогай чакала, што пачнунь
«браць».

Метро не працеваляла. Такі
не выклікалася. Знаёмыя, якіх
я сустрэла, расказалі, што на
праспекце выключалі светло і
хапалі ўсіх, каго маглі...

«Усё пачынаецца з любові», –
сказаў савецкі класік. Мяркую,
што гэта фраза магла прэ-
тэндаваць на дэвіз лета-2020.
Любоў штурхе нас на змаганне:
за сябе, за тых, каго мы любім,
за змены і найлепшае, чаго за-
слугоўваюць нашыя блізкія. За
найлепшы час, які мы можам
пражыць разам, не баючыся
штодзень і штохвіліны страціць
адно аднаго.

Калі я была маленькая, неба
падавалася мне далёкім і не-
дасяжным. Цяпер яно нізке і
вельмі цісне на плечы. Хтосьці з
нас ужо выпрастаўся, а кагосяці
гэта толькі чакае. Мы розныя,
але цяпер мы разам. І я жадаю
нам усім толькі аднаго: каб за-
канчвалася ўсё таксама любоўю.

На іншае часу няма.

Кнігі нобелеўцаў пра дыктатараў і дыктатуры

**Гэтыя творы можна
аднесці да кірунку,
які літаратуразнаўцы
у заходніяй традыцыі
вылучаюць як «dictator
novel».**

**Мігель Анхель Астурыяс,
«Сеньёр презідэнт»**

Гісторыя Лацінскай Амерыкі
багатая не толькі на шматлікія
жорсткія дыктатуры, але і на
славутыя літаратурныя творы
пра дыктатараў. У сваім рамане
ў жанры магічнага рэалізму,
напісаным у 1946 годзе, аўтар
паказвае сутнасць дыктатуры
і яе ўплыў на жыцці асобных
людзей. Фігура самога дык-

татаў ў творы прысутнічае і
выяўляецца як бы ўскосна, праз
дэталі, чуткі, меркаванні. Яе
прататып лічаць прэзідэнта
Гватэмалы 20-х гадоў, а ўласна
ягоную дыктатуру – штуршком
да напісання твора.

**Марыя Варгас Льёса,
«Свята Казла»**

Раман перуанская пісьмен-
ніка разгортаеца вакол падзеяй
у Дамініканскай Рэспубліцы, дзе
быў забіты дыктатар Рафаэль
Трухільё. У сваім творы Льёса, з
аднаго боку, пераплітае розныя
пункты гледжання (жанчына,
змешчаны і інш.), а з іншага
– розныя часавыя і сюжэтныя
лініі, каб шматбакова адчуць

не аднаго, а многіх дыктатараў
Лацінскай Амерыкі.

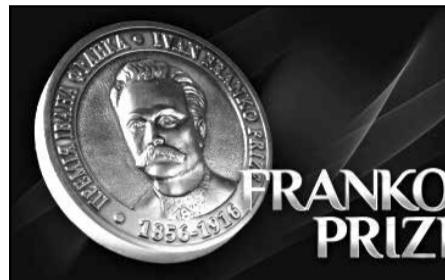
**Сінклер Льюіс, «У нас гэта
немагчыма»**

Пэўна, што матывы, прынамсі
прататыпы, аўтараў ЗША і Еўропы
адрозніваюцца ад лацінааме-
рыканскіх. Так, раман Сінклера
Льюіса з'явіўся ў кантэксце
ўздыму фашызму і нацызму
у Еўропе. У творы апісваецца
магчымасць узнікнення дык-
татуры, аналагічнай дыктатуры
Гітлера ці Мусаліні. У кантэксце
назывы цікава адзначыць, што
Адорна

ПРЕМІІ

Міжнародная прэмія імя Івана Франка

Ва ўкраінскім Драгобычы адбылася пятая ўрачыстая цырымонія ўзнагароджання лаўрэата Міжнароднай прэміі імя генія ўкраінскай нацыі Івана Франка.

Сёлета вышэйшую ўзнагароду ў галіне гуманітарных навук атрымала доктар гісторычных навук, прафесар кафедры гісторыі Украіны Палтаўская нацыянальная педагогічна гімназія імя У. Г. Караленкі Iгар Сядзюк. Узнагарода была прысуджана за манографію «Маленькі дарослы: дзіця і дзяцінства ў Гетманшчыне XVIII стагоддзя».

Дырэктар Міжнароднага фонда імя Івана Франка Iгар Курус адзначыў, што акрамя грамадскай ўзнагароды ўладальнік прэміі атрымаў залаты медаль і дыплом: «У гэтым годзе дзякуючы Максіму Казіцкаму, Міхайлу Цымбалюку, Міраславу Хамякову і Андрэю Дулібяніку фонд бонусаў склаў 170 000 грыўняў (блізу 16 000 беларускіх рублёў — Рэд.). Канешна, нам ёсьць куды расці, але мы цвёрда рухаемся да сваёй мэты і хочам, каб Міжнародная прэмія імя Івана Франка была самай прэстыжнай навуковай прэміяй сучасных гуманітарных працаў».

Старшыня міжнароднага журы — прафесар Львоўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Івана Франка, доктар філалагічных навук Яраслаў Гарасым падкрэсліў, што ў 2020 годзе на прэмію было пададзена 19 работ: «Усе працы намінантай атрымашы высокім узроўнем прафесіяналізму, глыбінёй даследаванняў ды інтэлектуальным упрыгожэннем».

У цырымоніі ўзнагароджання прынялі ўдзел члены міжнароднага журы, намінанты, навукоўцы з Аўстрыі, Польшчы, Украіны, французскія навукоўцы, дзяржаўныя чыноўнікі, грамадскасць і родзічы Івана Франка.

Міжнародная прэмія імя Івана Франка была заснавана Міжнародным фондам імя Івана Франка ў 2015 годзе. Ён быў заснаваны ўнукамі украінскага пісьменніка Раландам Франком.

Букераўская прэмія

29-гадовая Марыка Лукас Рэйневелд з Нідэрландаў стала самай маладой у гісторыі лаўрэаткай Міжнароднай Букераўскай прэміі — за раман «The Discomfort of Evening» («Дыскамфорт вечара»).

На англійскую мову раман пісьменніцы пераклала Мішэль Хатчынсан. Па правілах Міжнароднай Буке-

рскай прэміі яе грашовая частка — 50 тысяч фунтаў стэрлінгаў — дзеліцца напалову паміж аўтарам і перакладчыкам.

Адзначаецца таксама, што «Дыскамфорт вечара» быў абраны з шорт-ліста, які складаўся з шасці твораў. Адборам пераможцы займалася журы з пяці суддзяў.

Кніга распавядае пра дзяўчынку Яс, якая жыве на хутары ў артадакальной хрысціянскай сям'і. Старэйшы брат дзяўчынкі знікае без вестак, і яна апісвае, як сям'я пачынае ад гора распадацца.

Слета цырымонію ўручэння Міжнароднай Букераўскай прэміі перанеслі з траўня на жнівень, яна прыйшла ў онлайн-фармаце.

Букераўская прэмія з'яўляецца адной з самых прэстыжных у англомоўнай літаратуре. Яна прысуджаецца з 1969 года. Першапачаткова для яе атрымання аўтару неабходна было пражываць у адной з краін Садружніцтва нацый (Вялікабрытанія і былыя калоніі), Ірландыя або Зімбабвэ. У 2013 годзе Фонд Букераўскай прэміі вырашыў прысу-

джаць яе, не зважаючы на грамадзянства пісьменніка. Адзінай ўмовы — книга павінна быць напісаная на англійскай мове і апублікаваная ў Вялікабрытаніі.

Міжнародная Букераўская прэмія ўручалася з 2015 года.

«PEN Ackerley Prize»

Элісан Лайт стала лаўрэаткай прэміі «PEN Ackerley Prize» (2020 год) за «ўдумлівы, рухомы і прыгожа напісаны» «Радыкальны раман».

У кнігі Эдварда Парнэла і Джорджа Сіртэса.

«PEN Ackerley Prize» — адзіная літаратурная прэмія Вялікабрытаніі, прысвечаная мемуарнай і аўтабіографічнай літаратуре — была заснавана ў памяць пра Дж. Р. Акерлі, аўтара, літаратурнага рэдактара і свабодадумца.

«Я вельмі радая атрымаць прэмію і быць у такой добрай кампаніі: мае калегі-намінанты, суддзі, і атрымаць яе ад арганізацыі, якая клапоціцца пра пісьменнікаў і агітуе за свабоду слова», — прызналася Элісан Лайт. А старшыня журы прэміі Пітэр Паркер адзначыў: «У трох кнігах сёлетняга шорт-ліста былі асвяжальная розныя падыходы да мастацтва мемуараў, хача ў іх ёсьць агульная лінія: сям'я і страты. Усе тры кнігі маюць тэмы якасці, якія спавядаю сам Акерлі: яны абсалютна шчырыя і, перш за ўсё, вельмі добра напісаныя. «Радыкальны раман» — гэта не толькі надзвычай шчырая гісторыя любоўных адносін і шлюбу паміж двума асобамі, якія прышлі ў левую палітыку вельмі рознымі шляхамі, але, да ўсяго, зрабіла важную ролю ў пераасэнсаванні спосабу прагляду і запісу гісторыі. Кніга падае жывую і смешную карціну менш камфорнага жыцця ў разбураным грузінскім доме ў Спіталфілдзе».

На англійскую мову раман пісьменніцы пераклала Мішэль Хатчынсан. Па правілах Міжнароднай Буке-

«PEN America» — супраць Трампа

Арганізацыя выступіла супраць палітыкі Белага дома, накіраванай на журналістаў, якія крытычна ацэньваюць дзеянасць презідэнта.

Нядзеляна адміністрацыя Трампа заявіла, што складае «дасце» на рэпарцёра «Washington Post» Дэвіда Фарэнхолда ды іншых журналістаў, якія асвятляюць бізнес презідэнта. Нора Бенавідэс, пэнайскі дырэктар «Амерыканскіх праграм свабоднага выказвання думак», паведаміла наступнае: «Белы дом практыкуе адну з

улюбёных тактык прэзідэнта Трампа: замоўчаць працу журналістаў, якіх ён не любіць. Такія нахабныя спробы запалахачы альбо дыскрэдытаць прафесійных аўтараў, чыя праца заключаецца ў раскрыцці і адстойванні прафесійныя быць спыненныя, але адміністрацыя ЗША, якая выкарыстоўвае дзяржаўную ўладу супраць свабоднай прэсы, мае больш магчымасця. Небяспека для журналістаў, якія заўважаюцца пайсюдна, — адна з прычын, па якой «PEN America» падаў у суд на прэзідэнта Трампа ў 2018 годзе, і таму мы ўсе павінны працягваць выступаць у абарону свабоды прэсы».

Францыя: расізм у літаратуре

Праўнук брытанскай пісьменніцы Агаты Крысці пераназваў французскае выданне яе дэтэктывнага рамана «Дзесяць негрыцят» — з-за... расізму. Цяпер вядомы твор будзе мець назуву «Ix было дзесяць».

Нашчадак пісьменніцы Джэймс Прычард падтрымаў грамадскую ініцыятыву, спасылаючыся на жаданне самой А. Крысці. Кніга ўпершыню была апублікавана ў 1939 годзе.

Дж. Прычард адзначыў, што назва

звязана з дзіцячай лічылкай, напісанай не Агатай Крысці.

Паказальна, што і стваральнікі «Сімпсанай» заявілі, што белыя акцёры больш не будуць агучваць каляровых персанажаў.

Міжнародная літсалідарнасць з Беларуссю

Яшчэ 13 жніўня Саюз беларускіх пісьменнікаў звярнуўся да Еўрапейскай Пісьменніцкай Рады (EWC) з ініцыятывай выступіць у абарону мірнага пратэсту, заклікаць да актыўнага пашырэння інфармацыі ў єўрапейскіх СМИ, арганізацыях і партыях пра задушэнне свободы слова, гвалту і катаванні ў дачыненні да мірных дэманстрантаў у Беларусі.

Недзілім Еўрапейскай Пісьменніцкай Рады аператыўна распаўсюдзіў зварот да літаратараў Еўропы і свету з заклікам да салідарнасці з народам Беларусі.

«Мы знаходзімся ў пастаянным кан такце з членам EWC, Саюзам беларускіх пісьменнікаў, і навіны, якія мы атрымліваем, выклікаюць вялікую трывогу і смутак, — заявіла нямецкая пісьменніца Ніна Георгэ, старшыня EWC. — Нашы незалежныя крніцы паведамляюць пра жорсткі міліцыйскі гвалт на вуліцах і пра яшчэ больш сур'ёзныя злоджыванні ў турмах, уключаючы псіхалагічныя катаванні і бязлітасныя пабоі. Усё гэта накіравана супраць беларусаў, якія ажыццяўляюць свае права на свабоду выказвання меркаванняў, на свабоду сходаў і патрабуюць реалізацыі сапраўды дэмакратычных прынцыпаў у сваёй краіне. Мы заклікаем урады Еўразіі не бяздзейнічаць, не маўчаць, а аказваць моцны ціск на аўтарытарны рэжым Аляксандра Лукашэнкі, каб пакласці канец гэтаму гвалту і абараніць каштоўнасці, на якіх заснаваны Еўрапейскі Саюз».

«Беларусь — частка Еўропы. Не пакідайце беларускі народ на адзіноце ў яго намаганнях пабудаваць сапраўды дэмакратычную краіну. Усе мы павінны выкарыстоўваць сваі магутны дэмакратычны інструмент: нашае слова», — падсумавала Ніна Георгэ.

Еўрапейская Пісьменніцкая Рада (EWC) — федэрацыя 44 нацыянальных арганізацый прафесійных пісьменнікаў і літарату-

турных перакладчыкаў, прадстаўляе больш за 160 тысяч літаратараў з 34 краін Еўропы, найперш з Еўрасаюза, а таксама Беларусі, Ісландыі, Нарвегіі, Турцыі, Швейцарыі і Чарнагорыі. Федэрацыя была заснавана ў 1977 годзе ў Берліне пад назвай Еўрапейскі Пісьменніцкі Кангрэс. З 2010 года існуе пад цяперашнім назыв са штаб-кватэрой у Брюсэлі, шчыльна супрацоўнічае з культурніцкімі праектамі Еўракамісіі, ЮНЕСКА, Сусветнай арганізацыі інтэлектуальнай уласнасці пры ААН. Саюз беларускіх пісьменнікаў з'яўляецца правадзейным сябрам EWC з 2010 года. З постсавецкай прасторы у Еўрапейскую пісьменніцкую раду, акрамя СБП, уваходзяць толькі літаратурныя арганізацыі краін Балтыі.

Пасля заявы Еўрапейскай Пісьменніцкай Рады многія краіны свету далучыліся да закліку салідарнасці з Беларуссю: Федэрацыя еўрапейскіх выдаўцоў, Асацыяцыя пісьменнікаў Іспаніі, SYNDIKAT (пісьменніцкая арганізацыя аўтараў дэтэктываў, якія аб'яднаныя 750 чальцоў з Нямеччынай, Аўстрыі і Швейцарыі), Нямецкі прафсаюз «Verdi», другая па колькасці саброў арганізацыя ў Нямеччыне (каля 3 мільёнаў чальцоў), Французскі онлайн-часопіс «Actualitte», Нямецкі партал для кніжнай прамысловасці «Börsenblatt», Аўстрыйскі часопіс «Autorenwelt», усе 6 нарвежскіх аўтараў, а таксама 10 культурніцкіх інстытуцый Даніі і Нацыянальны саюз пісьменнікаў Украіны.

Прэс-служба ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў»

У падрыхтоўцы старонкі выкарыстани матэрыялы litgazeta.com.ua, englishpen.org, novostiliteratury.ru, BFM.i humanrightsact.org.uk.